

NEHÉZ HETEK KRÓNIKÁSA

Galgóczi Erzsébet parasztabbrázolása

Jelige: Szalánczky

Tartalom

1. Bevezetés.....	2
2. Paraszttábrázolás és a szocialista realizmus	3
3. Szociográfia és a riport.....	10
3.1. Az irodalmi szociográfiáról	10
3.2. Lukács György riportelmélete	12
4. Galgóczi Erzsébet és a parasztság	14
4.1. Származás és osztálytudat	14
4.2. Hagyomány és példaképek.....	15
4.3. Galgóczi és a szociográfia: riportok az életműben	17
5. A paraszttábrázolás változása kisregényei tükrében: <i>Félúton</i> (1961) és <i>Pókháló</i> (1972)	22
5.1. Galgóczi „félutassága”	22
5.2. Madarászból Niklai	25
5.3. „A” falusi emberek.....	27
6. Kitekintés: Az életmű mint önreflexió	30
6.1. Önéletírás, autofikció, önéletrajzi tér.....	30
6.2. A <i>Félúton</i> , mint „kivonulás”	31
6.3. Szalánczky Éva mint Galgóczi alteregója?	33
7. Összegzés	34
Irodalomjegyzék.....	35

„Hajdani eltévedt utas
Vág neki új hínárú útnak,
De nincsen fény, nincs lámpa-láng
És hírük sincsen a faluknak.”
(Ady Endre: *Az eltévedt lovas*)

1. Bevezetés

„Apokaliptikus látomás, »ember utáni csönd« – s mégis életünkre, a falunkra, a sorsunkra ismertem ebben a hatalmas költeményben.”¹ írta Galgóczi Erzsébet Ady Endre mottóvá emelt verséről. A paraszti származású író életművének jelentős részét szentelte annak, hogy a falu „eltévedt lovas” jellege megszűnjön, irodalmával szolgálja és támogassa saját osztályának jelenét, és jövőjét. 1945 után a paraszti társadalom hatalmas változásokon ment keresztül: földosztás, kollektivizálás hullámai, kulák-lista felállítása, elvándorlás, majd a háztáji bevezetése, industrializáció stb. Az 1930-as évek óta aktív falukutató irodalom, amely a hagyományos (értsd. feudalizmuson alapuló rendszer) falvakra, parasztokra alapozta munkásságát, már nem folytatható a korábbi módszerekkel. Új kihívások, problémák jelentkeztek, amelyeknek új politikai-társadalmi-gazdasági háttere alakult ki, mind másfajta megközelítést és értelmezést kívánt. Ebben az időszakban kezdte el irodalmi tevékenységét Galgóczi Erzsébet termelési novellákkal, riportokkal, de igazán a hatvanas évek eleje teremtett olyan társadalmi közeget, amely ihletet adott az írónak műveihez. Az 1980-as évek közepéig több novelláskötete, kisregénye és regénye jelent meg. Karakterei nem csupán parasztok, újságírók, hanem emberek, emberi emberek, akiken a hatalom, az igazságtalanság vagy éppen a kiszámíthatatlanság akar csorbát törni.

Dolgozatom középpontjába Galgóczi parasztjait helyezem. Mind szociográfiai riportjainak, mind fiktív szépprózájának kiemelt karakterei a falun élő emberek, akiknek helyzetén az író saját lelkiismerete, társadalmi szerepének, hivatásának megismerése végett javítani szeretne. Az ő eszköze az írás, ábrázolás. Vizsgálódásom kérdései ennek nyomán a következők: Miképpen alakul Galgóczi parasztábrázolása? Milyen eszközei vannak az ábrázolásra? Miben fejlődik írói munkássága? Hol van maga Galgóczi saját életművében?

¹ Galgóczi 1988. 8.

2. Parasztábrázolás és a szocialista realizmus

A szocialista realizmus mint stílusirányzat „intézményét” az 1956-os események nem rengették meg. Az alapvető célkitűzései mint a „minél teljesebb, minél gazdagabb, minél élethivebb képet adni az új valóságról”² nem változtak. Miben áll a stílus megújulása? Elsősorban abban, hogy a kádári rezsim – bizonyos mértékben – új politikai-ideológiai közeget igyekezett kialakítani az irodalom intézményén belül is (Írószövetség újjászervezése, ideológiai vitaprogramok kihirdetése stb.³), amelynek fő célja a dogmatikus, személyi kultuszos torzításoktól való megtisztulás és az új kulturális politikai modell kialakítása és annak műhelyeinek (új Írószövetség, folyóiratok) létrehozása.⁴

Az ötvenes évek végén keletkezett irodalmi programok a szocialista realista szellemében konkretizálták az írók, kritikusok, művek szerepét, amelyben kiemelt helyet foglalt el a társadalom feltérképezése, annak szocialista fejlődése: „A szocialista realizmus valóságfeltáró erejének, ábrázoló, megismerő szerepének záloga, hogy világnézete, pártossága révén a valóság megismerésében és aktív megváltoztatásában leginkább érdekelt osztály történelmi mozgalmához kapcsolódik.”⁵

A munkásosztály helyzetének bemutatása kiemelt szerepet kapott, ezen belül én a parasztok akkori jelenére kívánok reflektálni. A mezőgazdasági átalakulás következményeinek, eredményeinek mérlegelése, a folyamatot kísérő „drámai jellegű humánus és erkölcsi konfliktusok” bemutatása a szocialista realista irodalom egyik fontos feladata lett.⁶ Mind az újból megjelenő irodalmi szociográfia⁷, mind a hagyományos prózai műfajok terén is születtek olyan alkotások, amelyek a kor valóságának megfelelően ábrázolták a parasztságot.

„A író a valóságot csak az igazság megsértése nélkül közvetítheti.”⁸ A korszak valóságábrázolását tekinthetjük torzult, hamis képet mutatónak, s az ez mellett állásfoglalóknak részben igaza van. Mai ismereteink szerint sokszor torzítottak a valóságon, egy vágyott, ígért jelent ábrázoltak, de az akkori helyzetben más képezte az igazságot. A politika és ideológia minden ember igazságát alakítja, hol azonosul a pártelvekkel, hol ellenszegül azoknak, a

² Lukács 1949. 308.

³ Lásd.: Béládi 1981. 165–173.

⁴ Béládi 1981. 166.

⁵Társadalmi Szemle 1965. 52. A kádári kultúrpolitika korábban nem fogalmazta a szocialista realizmus „felfrissített” programját, így a *Társadalmi Szemle* 1965/2. számában megjelent összefoglaló tekinthető annak, amely visszamenőleg, 1956 utáni évekre is érvényes volt.

⁶ Pomogáts 1981. 146.

⁷ Ennek okát Berkovits György a következőben látja: „Az 1956 utáni társadalmi légkörben, amikor a »legyen« idealizmusától a »van« és a »lesz« realizmusa hódította el a politikai-ideológiai terepet, a társadalmi struktúra és folyamatok megismerése nem halasztható tovább. Ezért szerveződhetek meg a szociológiai kutatás műhelyei.” (lásd. Berkovits 1975. 47.)

⁸ Fábry 1965. 437.

valóság nem írható le egyetlen igazsággal. Az irodalom esetében az író igazságát ismerjük meg, s éppenséggel a korszak írói úgy értelmezték az igazságot, azt találták valósnak, igaznak, amit leírtak. Természetesen ez amennyire támogatta a fennálló rendszert, ugyanannyira támadta is, s elsősorban ettől, a nem szocialista igazságtól akarta a kultúrpolitika megtisztítani a terepet. Az irodalomtörténet egyes műveit, szerzőit nem lehet lesöpörni az asztalról azért, mert a „ma igazságának” ellentmondanak, hisz ki tudja, fordul-e a kocka, változik-e az igazság, változik-e a múlt eseményeiről konstruált narratíva.

A valóságot az ideológia is igyekezett meghatározni. Pontosabban azt, hogyan lehet marxista-leninista elvek szerint ábrázolni. Ennek fényében bontakozott ki az újjászervezett Írószövetségben 1961-62 során a parasztábrázolásról szóló vita.

Az Írószövetség Magyar Írók Szövetsége néven 1959-ben alakult újjá.⁹ Az irodalmi életet részint ez, másrészt a már korábban publikus platformként az újjászerveződő folyóiratok (*Élet és Irodalom*, *Kortárs* 1957-től) voltak hivatott szervezni.¹⁰ A rezsim célja volt egy szabadabb irodalmi élet kialakítása, ahol bizonyos ellenségesnek ítélt polgári hangok is szerepelhettek, ám ezek érvényesülése igen korlátozott volt. A párt által irányított szervek kérdéseiket, vitáikat a hivatalos ideológia és a szocialista realizmus felől közelítették meg és ehhez mérték őket.

A vitát Tóth Dezső, a szövetség akkori párttitkárának referátuma¹¹ kezdte meg, majd költözött át az *Élet és Irodalom* hasábjaira. „[A hetilapot] kommunista írók egy szűkebb csoportja szervezett meg, még sokkal inkább a harcias, a hibákat, politikai elhajlásokat támadó és ostromozó hangvétel jellemzi. [...] Ezért is lehetett fő műfajuk az éles hangú cikk, vitairat, bírálat.”¹² A hetilap remek terepet biztosított ezáltal a parasztábrázolás hibáinak bemutatására, kijelölni a kortárs széppróza szocialista realista értelemben vett jó és rossz irányait, példáit, az ábrázolás lehetséges útjait. „Ezen az [tanulmányban felvázolt] úton csak a parasztsággal való legmélyebb azonosulás, történelmi feladatának, jövőjének mély megértése, az új jelenségek tudatos számontartása, az átalakulásnak nemcsak tükröző, hanem eltökélten segítő ábrázolása: a szocialista realizmus igénye vihet tovább.”¹³ A vita alapvetően a szocialista realizmus egyik részkérdését volt hivatott átbeszélni, irányt mutatni, de a vita túlmutat az irodalmi ábrázolás keretein: a parasztság társadalomban való megítéléséről is szólt ez, s a felvázolt elveknek mind a hétköznapiakban, mind az irodalomban végbe kell mennie a vitázók szerint.

⁹ Kalmár 1998. 102.

¹⁰ Kalmár 1998. 86–87.

¹¹ Tóth 1961.

¹² Béládi 1981. 166–167.

¹³ Tóth 1961. 758.

Tóth Dezső elemzése négy fő területre terjedt ki: a parasztok társadalmi hagyományainak meghaladása mind a közéletben, mind az irodalomban; az idillizáló, „feudalista” hagyományból örökölt ábrázolás meghaladása; az új, szocialista paraszti jellemek és munka megalkotása. Emellett érinti a műfaji arányok eltolódásának kérdését. A vita szintén ezen kérdéskörök mentén zajlott, számos fiatal és idős író, kritikus hozzászolt a kérdéshez, a következőkben az egyes álláspontokat ismertetem.

„Az irodalomnak mindig értékmérője, hogy mit tud kora történelmi lényegéből, fejlődési tendenciáiból megragadni.”¹⁴ Ezzel indítja Tóth Dezső szavait, s a vita is részint ezt a problémát járja körül: az irodalom mennyire tudja megragadni a társadalmi változásokat, egyáltalán meg kell-e ragadnia egy olyan korban, ahol szinte napról-napra változások történtek. Veres Péter szerint¹⁵ például egy ilyen korszakban nem lehet időtálló művet írni, csupán felszínesen, sőt alapvetően ezek az ún. efemer-jelenségek gátolják is az irodalmat. Ő például nem írt a termelőszövetkezetesítésről, ugyanis azt elintézett ügynek tekintette. Mindannak ellenére, hogy két ízben is meghatározó eseménye volt a parasztságnak, amely hatalmas belső vívódást, bizonytalanságot, fenyegetettséget is jelentett az osztálynak és formálta annak lelkivilágát.¹⁶ Másrészt pedig, ha valóban célnak tekintették a szocialista átalakulást, a szocialista ember kialakulásának folyamatát, akkor a mezőgazdaságban végbemenő kollektivizáció fontos lépése volt annak. A máról sem lehet hitelesen írni, mert az a megírásig emlékké változik, ahol „a költészet az úr”¹⁷. Ez a jelenség pedig zavarta a fiatal írókat, akik vagy egyáltalán nem nyúltak, vagy pedig nem jól nyúltak ehhez a témához (utóbbiakra a Tóth-tanulmány részletesen kitért). Darvas József szerint nem helyes eltéríteni az irodalmat az átmeneti jelenségek tárgyalásától s ehhez – utolsó hozzászólóként – Mocsár Gábor is csatlakozott: ő a történelmet efemer-jelenségek egészének tekintette, amelyek ábrázolásai örök tanulságokat hordozhatnak, s ezek rögzítése az irodalom, az írók feladata.¹⁸ Veres sietette volna és a végét várta annak a folyamatnak, amelyen nemcsak az irodalom, de a társadalom – előreláthatólag – is végbemegy. A hozzászólók szerint ezt a folyamatot nem lehet siettetni, inkább segítenie kellene az irodalomnak ezt az átmenetet, mégpedig azzal, hogy ábrázolja annak átmeneti jellegét.¹⁹ „Az igazságot mondjuk ki bátran. Persze, ez az igazság csak úgy

¹⁴ Tóth 1961. 749.

¹⁵ Az ide hivatkozott állításai az Írószövetségi vita jegyzőkönyvében található, s erre hivatkozik Darvas József a hozzászólásában (lásd: Darvas 1961)

¹⁶ Mocsár 1962. 5.

¹⁷ Veres 1961. 3.

¹⁸ Mocsár 1962. 5. Mocsár efajta „ars poeticája” azért is fontos, ugyanis az 1970-ben induló *Magyarország felfedezése* című szociográfiákat megjelenítő könyvsorozat első darabját ő írta *Égő arany* címmel.

¹⁹ Vö Galgóczi 1970. 173.: „A riporter előtt nem állhat más feladat, mint a pillanatnyi helyzet elemzése – azzal a gondosan titkolt, mert naiv céllal, hogy ezzel valamelyest lerövidül az említett »történelmi korszak«.”

teljes, ha nemzeti fejlődésünk egészében látjuk.”²⁰ A parasztábrázolást egy tágabb, világnézeti, társadalmi kérdések felvetésével tartják lehetségesnek, ez alapvetően a szocialista realizmus sajátossága: történelmi léptékben, összefüggésekkel együtt képet adni a társadalmi rendről, változásokról.

A szocialista átalakuláshoz kapcsolódik a parasztság szocialista mivoltának ábrázolása, társadalmi jelenlétének rögzítése. Ennek első lépése az egyenjogúsítás, amelynek indoka az, hogy a társadalomban uralkodó osztály a parasztság, s emiatt érdemes lenne az irodalomban is kivívnia ezt a pozíciót.²¹ Ezután pedig észre kell venni a parasztban az embert. Fontos azonban, hogy ennek a folyamatnak ne az legyen a kicsengése, hogy egy „általános humánumpént” jelenik meg a paraszt, annak paraszti származása, az osztályjegyek és az osztályra vonatkozó társadalmi helyzet ugyanúgy képezze részét emberségének. Nagy Sándor heves vitába száll a parasztok „emberi ábrázolásának” kérdésével, elsősorban ideológiai oldalról megközelítve. Kiemelte, hogy a parasztábrázolás egyúttal a munkásábrázolás kérdése is (ennek az a dialektikus tétel az alapja, miszerint a szocialista átalakulás során a parasztosztály és a munkásosztály egyesül, s megteremti az osztály nélküli társadalmat, csak hogy ez a fejlődés még koránt sem tart itt²²), így érdemes lenne a parasztságot ebben a kontextusában vizsgálni, az irodalomnak támogatni az átsorolást, ez – nyilvánvalóan – csak a marxista szemléletű írókkal, kritikával valósulhat meg.²³

A paraszti jellemek ábrázolásában alapvetően van már hagyomány, amely nem folytatható. A vita résztvevői az alábbi fogalmakkal jellemezték a feudalizmusból örökölt vonásokat: komikus, anekdotizáló, idillizáló életkép, – Nagy Sándor szavaival élve – „sajnos nálunk még sok minden subában, szűrben jelenik meg”²⁴, illetve Mocsár Gábor gondolata, miszerint az „elmaradott néprétegben még él a vállveregetős, jánosbácsizó hang, mely valami képzelt magaslat fölényéből tud csak nézi »derék mucsaira«”²⁵. Tóth Dezső kiemelte például Tamási Áron *Szirom és boly*, Szabó Pál *Tiszán innen, Dunán túl* műveit, illetve Sánta Ferenc egyes novelláit (*Bíró Juli*, *Szegény legény*, *szegény leány*) mint a hagyományos, komikus, idillizáló alkotások példái.²⁶ Vagyis mind az irodalomban, mind pedig a társadalomban is élnek a sztereotipizált népies vonások. A parasztok népies ábrázolását a szocialista fejlődés

²⁰ Tatay 1961. 4.

²¹ Tóth 1961. 749.

²² Vö. Galgóczi 1988. 23.: „A parasztkérdés – véglegesen – megoldhatatlan. A parasztkérdés csak akkor oldódik meg, ha a parasztság – mint életforma – egyszer s mindenkorra eltűnik... Ha megérem, megírom regényben az egész folyamatot, ezzel a címmel: *Az utolsó paraszt*. ”

²³ Nagy 1962. 3

²⁴ Nagy 1962. 3.

²⁵ Mocsár 1962. 5.

²⁶ Tóth 1961. 750.; 752.

értelmében kell meghaladni. A hozzászólók szerint ezt a folyamatot nem kell erőltetni, hiszen ezt a fogyasztóivá válás már elkezdte, s folyamatban van. Csák Gyula egy fiktív Sándort, egy „félutas” parasztot fest meg hozzászólásában, akiben nagyon kell keresnie a parasztot, ahelyett, hogy a parasztban keresné az embert. Hozzászólásában egyfajta útmutatást adott a (paraszti) jellemek feltérképezésére: külső, másodlagos elbeszélések és egy „belső” elsődleges megismerés alapján lehet átfogó, valóságos parasztokat ábrázolni.²⁷ Vagy éppen *Álmodott szegénység* című Csák művét említette referátumában Tóth mint az újfajta pozitív paraszti hős ábrázolásának jó példája. Alapvető motívum az átmeneti paraszt, amely Galgóczi *Félúton* regényében, *Köves út* című novellájában, vagy Dobozy Imre *Zápor* című művében megjelenik.²⁸ A falu zártságának megszűnésével együtt eltűnik annak mitizált subás, kalocsai mintás, tájszólásos jellege, mint ábrázolási cél. (Egyáltalán kérdéses, hogy a népies paraszt valaha létezett-e a korábbi ábrázolásban. Mocsár szerint a paraszt mindig is ember volt, csak éppen emberségét nem akarták ábrázolni, ezért öltöztették kucsmába, subába.²⁹) A paraszt már nem ez a paraszt, mindinkább egy industriális karakter, akit csak azért lehet parasztnak nevezni, mert falun lakik és mezőgazdaságból él. Ez alapján valóban felesleges a parasztot, mint egy foglalkozáshoz tömörülő karaktert megfogni, és érdekesebb benne felfedezni az embert. Ezzel hozzájárul az irodalom a parasztosztály megszűnéséhez, segíti annak átsorolását a munkásosztályba és megteremti az alapjait a paraszt szocialista emberré válásában. Természetesen úgy, hogy ezeket a még élő, „konzervatív retrográd elemeket” kritikával illetve beemelik a művekbe

Az új ábrázoláshoz az írói jellemnek is változáson kell átmennie. Veres Péter új ars poeticát³⁰ fogalmazott meg 1961-ben; a fiataloknak útmutatást – részben – ez a vita hivatott adni. Alapvető élmény a fiatal, parasztokkal foglalkozó nemzedéknél a népi írók mozgalma. Galgóczi Erzsébet például egyik alapélményének tekintette Veres Ménfőn elmondott beszédét, s szerepét a többi falukutató bemutatásában, akiknek többek közt osztálytudatát, felelősségtudatát és motivációját köszönhetette.³¹ A vitához hozzászólók úgy vélik, hogy alapvető gátak vannak a fiatalabb generációkban, amelyekből elsősorban a hagyomány miatt nem tudnak

²⁷ Csák 1961. 5.

²⁸ Tóth 1961.

²⁹ Mocsár 1962. 5.

³⁰ Megjelent: *Új Írás* 1961/6. 535–542.

³¹ „[...]1945. július 1-jén, a ménfői csata kilencszázadik évfordulóján nagygyűlést tartottak a falumban. Nagymise után gyűlt össze, illetve maradt ott a nép a kastélykertben, s a Bezerédj-kastély kocsifeljárójáról Veres Péter beszélt az emberekhez. Csizma, fehér ing, ugyanolyan bajusz, mint édesapámé – bizalomgerjesztő külső. És amit mondott! Ámuldozva és lenyűgözve hallgattam, hogy egy író, egy politikus ennyire mélyen, alaposan ismeri a falu, a parasztok életét! A három és fél órás gyűlés után hazamenve, egy be nem telt iskolai füzetembe följegyeztem mindent, amire az előadásból emlékeztem, s ami aztán egy életre belém vésődött.” Galgóczi 1988. 10–11.

megszabadulni, ilyen a kisszerűség, misztifikáció, idillizmus stb. Az ő fejlődésük ugyanolyan félúton van, mint a paraszti társadalom. S bár elhivatottak az osztály felé, s emiatt inkább ábrázolnak egy általános humánus lélektani szférában. Sokszor ezek a szerzők is csak a hagyományos népit vélik felfedezni (például Sánta Ferenc sokszor balladisztikus hangvétele), ám „[a]z író, ha jól szétnéz, nem az átöltözött parasztot látja, hanem a hol gyorsan, hol fontoskodva átvedlő parasztot”³². Avagy továbbra is érdemes a parasztot „átvedlés”, vagy „félúton való tengődésében” megfogni. Az új ábrázolás iránti elköteleződés másik gátjának a bizonytalanság vagy a jelen meg nem értése említhető, ugyanis az átalakuló társadalom megragadása válhat ki megtorpanást vagy éppen gyenge irodalmi terméket: „[a]z író számára egyedül csak a történetileg mélyen megértett jelen az a kilátóhely, ahonnan a múlt és jövő panorámáját megtekintheti.”³³ A jelent kell megértenie a szerzőknek, mert akkor egy olyan nézőpontra, pozícióra tesz szert, amelyből időtálló alkotások tudnak születni. Az íróknak ugyanúgy végig kell járnia és ki kell várnia azt a fejlődést, amit a parasztoknak, így egyszerre tud kiforni a parasztábrázolás és a paraszt – paradox módon – paraszti eltűnése. S ehhez nem az kell, hogy azonnal száműzzen minden retrográd elemet, hanem az, hogy – mivel épp egy átmeneti helyzetben van – kritikával ábrázolja, s bemutatja az új irányt, amely a szocialista kiteljesedés felé mutat. A régmúltba felesleges visszavágnia, a történelem előrehaladott, s nosztalgia pedig visszahúzó erővel hat.³⁴

Mindez miképp ölt testet az irodalomban, avagy hogyan tolódtak el a műfaji arányok? Tóth Dezső tanulmányában rögzítette, és példákkal támasztotta alá, hogy uralkodó lett a témában a novella, „magasabb” műfaj maximum a kisregény. Egy reprezentatív parasztregény még várat magára, abban tud kiteljesedni egy összetett, belső ábrázolás és az összetett társadalmi átváltozás. A műfaji kérdésben Veres Péter úgy vélte, hogy nem lehet jelentős, monumentális regényt írni egy átalakulás közepette.³⁵ Kiss Lajos szerint pedig a nagyregény egyik gátja, hogy nincsenek a platformon olyan irodalmi tehetségek, akik minden nehézség (értsd: átmenetiség, gyors változás) ellenére egy összegző, szélesebb kontextusba ágyazva tudnák bemutatni a réteget, az irodalom „rá van szorulva a középszerű írókra”, akiknek szükséges irányt mutatni.³⁶ Ez egy valós probléma volt a kora kádárizmus éveiben: a korábbi jelentős írók a hallgatást választották, a később felemelkedő szerzők még nincsenek színen, így

³² Kiss 1962. 3.

³³ Kiss 1962. 3.

³⁴ Gerő 1961. 3.

³⁵ Veres 1961. 3.

³⁶ Kiss 1962. 3.

ebbe az üres térbe a középszerű, de a párt és annak ideológiája iránt elköteleződött szerzők jelentek meg³⁷ (például az egész *Emberavatás-nemzedék*³⁸).

A vita központi fogalma az átmenetiség, minden eköré csoportosul. Mind a társadalomban, az írókban, a műfajban is formálódik a parasztábrázolás, mert valahogy nehézkesen történik a népi írók hagyományával, a népies ábrázolással való szakítás és az új, szocialista forma kétségek és feltétel nélküli átvétele. A vita hangulata általában elmarasztaló, folyamatos hiányként jelenik meg a szocialista nézet megjelenése, megfigyelhető, hogy az elméleti-ideológiai elvárosok a gyakorlatba nem ültethetők át teljesen.

³⁷ Kalmár 1998. 102.

³⁸ 1955-ben megjelent *Emberavatás* című antológia szerzőit és az ekkortájt első kötetes írókat, többek között Galgóczi Erzsébetet, Sánta Ferencet, Fejes Endrét, Csurka Istvánt vagy éppen Moldva Györgyöt sorolja az irodalomtörténet a nemzedékbe. Pomogáts Béla igazságkereső szenvedéllyel, a változó élet tanulmányozásával jellemzi a nemzedéket. (lásd: Pomogáts 1982. 481–482.)

3. Szociográfia és a riport

A parasztirodalmat tárgyalva megkerülhetetlen a magyar hagyomány népi íróinak „nagy nemzedéke” és az általuk képviselt szociográfiai irodalom. Az 1930-as években fellépő Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Féja Géza, Darvas József vagy éppen Nagy Lajos a későbbi szociográfus írók számára mutattak irányt, és nyújtottak alapélményt. Ám a magyar irodalom már nem tudott kiállítani egy olyan meghatározó, az irodalmat és társadalmat egyaránt megrendítő írógenerációt, amilyen a 20. század harmincas éveiben fellépő nemzedék volt. A negyvenes évek végén megszilárduló rendszer pedig egyenesen egy irodalmi szociográfia ellenes kultúrpolitikát vallott, ahol csak a szociográfiára hajazó műfajok kerültek előtérbe: publicisztika és a riport. Dolgozatomban nem vállalkozom a teljes magyar irodalmi szociográfia történeti, fejlődési felvázolására³⁹, annak csupán hagyomány-jellegét és a Galgóczt közvetlenül formáló közeget érintem.

3.1. Az irodalmi szociográfiáról

„[A] szociográfia egy adott korban minden eszközzel leírni, jellemezni igyekszik valamely nép összes viszonyait és állapotát.”⁴⁰ „Minden eszköz”, amelybe az irodalom is beletartozik. Az ekkor megjelenő falukutatók, népi írók – természetesen – írói módszerekkel kutattak, az ábrázolás irodalmi eszközökkel történt. Ez magában nem hungarikum, viszont más országokkal ellentétben itt egy olyan tudatos társadalmi program alakult ki, amelyhez tömegbázist is tudtak szervezni, magában egyedi jelenség volt.⁴¹

Az irodalmi szociográfia már nevében is rejt valamiféle antagonisztikus, ellentmondásos jelenséget, két más-más eszközökkel operáló terület egybeolvasztásával. A tudomány ugyanis tényeken alapuló, objektív adatokat és annak következtetéseit várja el, a fikció pedig olyan művészi eszközöket használ, amelyeknek nem feltétlen célja, a valósághoz való ragaszkodás. A műfaj rendszeres „határsértésekre” kényszerül, sőt ezek a határok el is mosódnak a művekben. A diskurzus egyes állásfoglalói előnyösnek tartják ezt a határhelyzetet, ugyanis ez „jobban megközelíti az emberi viselkedés és társadalmi mozgás összetett formáit, ami a művekben fellelhető személyes hangnemnek és művészi fogékonyságnak köszönhető”⁴². Abban pedig konszenzus alakult ki a diskurzusban, hogy ez a „kentaurszerű”⁴³ alkotás mind irodalmi értéket képvisel, mind pedig a tudománynak is szolgálatot tud teljesíteni a társadalmi

³⁹ Vö: Berkovits 1975.; Bartha 2013.

⁴⁰ Bartha 2013. 92. Az idézet Rudolf Steinmetz 1913-as írásából származik.

⁴¹ Berkovits 1975. 46.

⁴² Böhm 2022. 19.

⁴³ Gaál 1937. 407.

problémák megvilágításával.⁴⁴ A falukutatók szociológiai kutatásaik, megfigyeléseik vegyültek saját tapasztalataikkal, így az objektív – és valamelyest – szubjektív tényező ötvözete hoz létre egy olyan hibridműfajt, amelyben tökéletesen tud működni, és egy széles közönségnek is élvezhető alkotást tud nyújtani.⁴⁵

Válságtermék lenne? Az irodalmi szociográfiának egyes értelmezések szerint egy alapvető űrbetöltő szerepe van, egyrészt a regény műfaji válságakor, másrészt az írók rossz alkotói időszakában.⁴⁶ Emellett abban a tekintetben is – és véleményem szerint elsősorban erre érdemes a válságtermék kifejezést használni – egy válságos helyzetet mutat be, kialakulásakor is olyan nyomorúságos időszakokról, tájakról, rétegekről szólnak, amelyeknek megoldása sürgető volt. A témák társadalmi igényt szolgáltak és a közvetlen cselekvés eszközeként használták az írók az irodalmi szociográfiát, ahol az írónak politikussá kellett avanzsálnia⁴⁷, a közélet fontos szereplőjévé válnia, a társadalom iránt felelősséget kell vállalnia, annak helyzetét valósan, érvényesen kell elemeznie és képviselnie.

Az irodalmi szociográfia fejlődése, témái, akár még termékenysége is az ország társadalompolitikájától, annak gazdasági és ideológiai alapjaitól és intézkedéseitől függ, ezért is hozott a negyvenes évek második fele gyökeres változást a műfajra. A háború sújtotta, földet osztó és „demokratizálódó” országban még épp elindult egy virágzó szociografikus irodalom, ám ennek 1948-ban vége lett, a (szocialista) realizmusnak felül kellett kerekednie a valóság objektív ábrázolásában az irodalmi szociográfia felett. A műfaj fórumai hamarosan bezárultak (rovatok betiltása, NÉKOSZ megszüntetése, szociológia tanszékek bezárása stb.), és egyedül a riport vagy a publicisztika volt hivatott folytatni a szociográfiai hagyományt. Egyfajta másodvirágzás csak az 1956 utáni években kezdődhetett meg, immáron nem volt Rákosi-Révai-féle dogmatizmustól terhes a kultúrpolitika, így a szociográfia is egyre nagyobb teret kapott. A műfajt a szocialista fejlődés szolgálatába tudták állítani: a bíráló, felelős szellemű és szocialista elkötelezettségű írások a fejlődés útjait, mintáit, megtorpanás okait kutatták, amelyek a politikai döntések és a társadalom önismeret alapját adták.⁴⁸ Az irodalmi szociográfia pedig a realista próza valóságábrázolását támogatta. (Kiemelkedő, műfajt követő alkotás volt például Fejes

⁴⁴ Szili 1984. 49.

⁴⁵ Böhm 2022. 19.

⁴⁶ Berkovits 1975. 48.

⁴⁷ Vö: Galgóczi 1988. 5.: „Kilencéves koromban, Petőfi hatására már költő szerettem volna lenni. Tizenöt éves koromban, a felszabadulás friss élménye nyomán, hirtelen a politikusi, az „államférfiúi” pályát gondoltam a legvonzóbbnak. Végül, húszéves koromban megtaláltam azt az egész életre szóló hivatást, pályát, amelyen a bennem élő pedagógus, költő, politikus – és még mi minden más! – egyaránt szóhoz juthat, és ez az irodalom.”

⁴⁸ Pomogáts 1981. 145–146.

Endre Rozsdatemető [1962] regénye.⁴⁹) A szociográfia végül a *Magyarország felfedezése* sorozatban, a *Mozgó Világ*, a *Forrás* vagy a *Valóság* folyóiratokban tudott ismét kibontakozni.

3.2. Lukács György riportelmélete

Lukács György 1932-es *Riport vagy ábrázolás* című kritikája – eredetileg egy német riportregényről szól – kiindulópontot jelent a riport mint szociográf műfaj tanulmányozásához. A riportot (illetve a riportregényt) Lukács a polgári irodalommal szembeni ellenállásként értelmezte, s elsősorban a munkásmozgalomhoz közel álló szerzőknél fedezte fel a műfaj iránti érdeklődést, akik „kísérletet tettek arra, hogy objektíve, a tényekhez híven ábrázolják a kapitalista társadalom visszasságait, amelyek ellen harcoltak”⁵⁰. A riport szociografikus jellegéből adódóan társadalmi igényt képvisel, ugyanolyan kutató, bemutató és feltáró attitűddel rendelkezik, mint a „tényleges” szociográfiák.

A riport legfontosabb feladata a „tipikus” ábrázolása. Ehhez úgy jut el a szerző, hogy egy egyéni esetet individuálisan, osztályszerű vonásokat kiemelve kifejt és ábrázol, az illusztrálás szempontjából hoz létre egy – a tipikusság elérése miatt akár több egyedi esetből összeszerkesztett – példát, majd azt egy tudományosan igazolt probléma bemutatására, igazolására felhasználja. Ezek a tudományos alappal rendelkező állítások nem csupán tények közlései, hanem összefüggések, okok feltárása és következtetések levonása. A tipikus egyéni oldala az érzelmekre apellál, a tudományos oldala pedig az alátámasztott, adatokkal igazolható tényeket mint érvek sorakoztatja fel, azaz az értelemre hat. Ez a kettősség buzdítja cselekvésre olvasóját.⁵¹

Lukács a továbbiakban a riportregény fogalmát fejtegette és elhangzott az a korábban bemutatott álláspont, hogy a két műfaj (a riport és a regény) más-más módszerrel, más-más ábrázolási technikákkal és elvekkel dolgozik, így alapvetően kizárható lenne a kettő szintézise. Ez Lukács szerint az objektivitás beemelésével, avagy a „valódinak nem valódival való pótlása”⁵² révén teljesülhet, vagyis „empirikus valóságot” kell létrehozni, amiben – részint – mindegy, hogy a fikció mely elemei feleltethetők meg a valóságnak, s ezt a riportban nem teheti meg a szerző, ott pontról pontra mindennek meg kell felelnie. Ilyen módon hatalmas szabadsága lenne a szerzőnek, ám itt egy olyan kötöttség lép be, amely elvárja az írótól a valóság valós

⁴⁹ Pomogáts 1981. 147-148.

⁵⁰ Lukács 1975. 79.

⁵¹ Lukács 1975. 82-83.

⁵² Lukács 1975. 86.

vagy igaz reprezentálását. A „nem valódi” valóságában abban fejeződik ki, hogy az ábrázolni kívánt összefolyamat⁵³ hajtóerői fényében mennyire igaz, átütő, tipikus.⁵⁴

„Nézetem szerint realizmuson a részletek igazságán kívül a tipikus körülmények közötti hű ábrázolást értjük.”⁵⁵ A tipikus ábrázolása így a realizmus egyik alapvető eleme, s ha ezt a szocialista realizmus keretein belül képzeljük el, akkor a szocialista realista művek alapvető feladata a szocialista típus vagy pontosabban a szocialista társadalom tipikus ábrázolása. A „termelési” műalkotások⁵⁶ ennek tökéletes formái. Bár a – propagandisztikus – célként lebegő szocialista típus jelenik meg ezekben a művekben, nem pedig a valódi, megélt szocializmus formái. Mindez nem vehet fel tudományos kereteket, ugyanis akkor megmutatkozna annak propagandisztikus, „elvárt valóság” célszerű jellege, ezért került háttérbe a szociográfia. Ám a riport megmaradt. A riport ugyanis alkalmas volt egyedi, pozitív, a rendszernek tetsző felderítő-leleplező munka elvégzésére, amely tipikussá emelése szintén példaként szolgálhat. A riport sokkal kisebb szeletét említi a társadalomnak, mint a szociográfia, és a rendszerben jellemzőbbek a kis eredmények (értem ez alatt a valóban sztahanovista és valóban élmunkás embereket), nagyobb terekben viszont ezek a karakterek eltörpülnek, s azok ellentétére derül fény.

⁵³ Az összefolyamat lényeges eleme a lukácsi elméletnek. A riport(regény) műfaját ő elsősorban a „proletárforradalmi írókhoz” köti, akiknek alapvető gondolkodásuk a dialektikus materializmuson alapul, amely egy tudományos eszköztárat nyújtanak az ábrázoláshoz. (Lukács 1975. 85.)

⁵⁴ Lukács 1975. 86–87.

⁵⁵ Lukács 1975. 87. Lukács idézi Engelstől

⁵⁶ Például Mesterházy Lajos: *Karacs Lajos sztahanovista betonszerető élete és munkamódszere*; Sötér István: *A szegedi textilkombinát*; Örkény István: *Házastársak*

4. Galgóczi Erzsébet és a parasztság

Galgóczi Erzsébet prózájának jelentős részét képezi a paraszti társadalom jelenségeinek, történetének ábrázolása, szépirodalmi műfajokban és riportjaiban. A hatvanas évek előtti időszakban az író életműve csekély: 1953-ban megjelent *Egy kosár hazai* című novelláskötete, illetve – elsősorban – a *Szabad Ifjúság*, a *Művelt Nép* napi-, hetilapok hasábjain publikálta novelláit, riportjait, cikkeit. „Újraindulása” éppen a parasztvita évében történt (mindkét művet elemzi Tóth Dezső a vitairatában⁵⁷), egy novelláskötete *Ott is csak hó van*, és egy kisregénye *Félúton* címmel jelentek meg.

4.1. Származás és osztálytudat

A parasztok iránti elköteleződés egyik forrása saját élete: 20 éves koráig szülőfalujában, Ménfőn parasztok között élt, kapcsolata még ezután is fennállt a réteggel. Galgóczi szerint az íróknak az ad műveihez elsősorban ihletet, amihez a legtöbb érzelmi kötődésük van, amiért a legnagyobb érzelmi felelősséget kénytelenek vállalni. Galgóczinál ez éppen saját osztálya volt. Ennek ellenére nem tekintette magát parasztírónak, részint azért, mert nem kizárólag parasztokról írt, másrészt ugyanazt a tételt fogalmazta meg amit Tóth Dezső is felvetett a vita kapcsán, miszerint a paraszt elsősorban ember, amelyet azzal egészít ki, hogy az író pedig nem egy adott osztály képviselője, hanem az emberé. Az osztály, a lakhely, a foglalkozás csupán erkölcsi értékrendszereit, konfliktusainak forrását determinálja, a belső szuverenitását, választási lehetőségét (elfogadja, avagy nem a fennálló rendszert) nem. Az általa ábrázolt emberek falun élnek, s ez tette őket paraszttá, akinek kénytelen volt abban a társadalmi-politikai közegben élni, amit a történelem rárótt.⁵⁸

Galgóczi paraszti származása azonban kezdetben nem képezte szerves részét identitásának vagy osztálytudatának. Az 1950-es évek elején elsősorban a munkásosztály tagjának vallotta magát és azonosult a munkásíró szereppel, ám hamarosan identitásának ezen része belső gyötrődésbe taszította a szerzőt. Az író szerepdilemmáiról Szolláth Dávid írt átfogó tanulmányt⁵⁹, amelyben rámutat arra, hogyan változott meg a paraszti származású író osztálytudata és hogyan talál vissza eredeti közegébe. Galgóczi 1950 és 1951 fordulóján pár hónapig vasesztergályosként dolgozott, amely az épülő „vas és acél országában” biztos, előremutató jövőképpel kecsegtette. Ehhez persze az kellett, hogy születési osztálya által kijelölt útról letérjen, meg kellett tagadnia a paraszti világ feudális örökségét. Ám ennek

⁵⁷ Tóth 1961. 752. 755. 756. 757.

⁵⁸ Galgóczi 1970. 7–8.

⁵⁹ Szolláth 2006.

veszélye az elszakadás, ami egyenesen vezet az osztályáruláshoz.⁶⁰ A munkásíró Galgóczi azonban nem tudott haladni ezen a fényes jövőt ígérő pályán, sem a politikai világban (párttagsági kérelem elutasítása), sem pedig az irodalmi életben (kötetének visszautasítása, kritikák) nem kapta meg azt a fajta biztatást, amelyre szüksége lett volna, s ez rendszeres önvizsgálatra készítette a szerzőt. Szolláth emeli be a „belső ellenség”, a dekadencia, a lesbikusság felismerését. Abból a szempontból ez a felismerés igencsak fontos, hogy Galgóczi „dekadens hajlama” miatt az irodalomban történő társadalmi szolgálatot kérdőjelezi meg magában. Ennek eredménye, hogy rendkívül szegényes az 1950-es évek irodalmi termése.⁶¹ Az az identitásválság, amely mind osztályidegensége, mind pedig a „törvény határain való csúszkálás” vezet vissza eredeti közegéhez, a parasztsághoz.

Galgóczi parasztokhoz való fordulása 1953-ra datálható. Egyrészt ebben az évben jelenít meg – még zömében munkásírói műveit – tartalmazó kötete, az *Egy kosár hazai*, amelynek utolsó darabja (*Keresztesné*) már paraszti témát dolgoz fel. Emellett ebben az évben publikálta *Gyomirtás*⁶² című riportját, amelyben saját falujának tanácselnökét leplezte le. Az eset eredménye Galgóczi javára írható, ugyanis az ügyben a tanács intézkedik, és eltávolítja az elnököt. „Ez az esemény alapozza meg Galgóczi új, közvetlenül közösségi felhatalmazásra [...] épülő író-szerepét.”⁶³, és élete végéig benne is maradt ebben a szerepben. A „belső ellenség” immáron háttérbe szorul, és csak kétszer tért vissza a homoszexualitás kérdéséhez: a *Kőnél keményebb*⁶⁴ című novellájában és a *Törvényen belül* regényében⁶⁵.

4.2. Hagyomány és példaképek

A paraszti társadalom iránt elhivatott népi írók műveivel a Tanítóképzőben töltött évei alatt (1945-1949) ismerkedett meg. Példát állítottak neki „fölfedező szenvedélyük, forradalmi indulatok” megformálásával.⁶⁶ Nagy hatással volt rá Veres Péter ménfői beszéde.⁶⁷ Ám írói induláskor ezek a szerzők a pártba, emigrációba vagy hallgatásba menekültek, a parasztság pedig újra szószóló nélkül maradt. Az a fajta képviseleti beszédforma szűnt meg, ami korábban

⁶⁰ Szolláth 2006. 168.

⁶¹ Szolláth 2006. 172–173.

⁶² Eredetileg az *Irodalmi Újság* 1953/19. számában jelent meg.

⁶³ Szolláth 2006. 177.

⁶⁴ In: Galgóczi 1975. 5–54.

⁶⁵ Vajon miért tért vissza mégis ezekre a témákra? Olyasfajta tüneti kezelés volt, mint amiről Erdős elvtárs mesél az *Egymásra nézve* című Galgóczi adaptációjában (Makk 1982.). Erdős ott elmeséli a történetet a körmét rágó ismerőséről, akit sikerült hipnózissal gyógyítani, ám idővel „tikkelni” kezdett. Galgóczi az új szerepében elnyomhatja homoszexuális hajlamát, ám az valahol felszínre tört, és a két mű témája ennek eredménye. Másrészt a „devianciához” hasonló nyomorúságos életformák ábrázolása a hetvenes években előtérbe kerül (Vö. Böhm 2022. 22.), így a „trendet meglovagolva” tehetett témájává Galgóczi a homoszexualitást.

⁶⁶ Galgóczi 1988. 11.

⁶⁷ Galgóczi 1988. 10.

jellemző volt a falukutató nemzedékre: válságos állapotok bemutatása, társadalmi, gazdasági, kulturális tényezők felkutatása, a valóság valós ábrázolása.

A népi írók azonban csak a műfajt hagyományozták rá, amint írja: az „elkötelezettséget nem egészen úgy értelmezem és cselekszem, mint ők annak idején, ennek oka éppen a gyökeresen megváltozott történelmi helyzetben van: ma már nem szeretni, szépíteni, szentesíteni kell a falut, ezt a középkori rezervátumot és a parasztságot, ezt a korszerűtlen életformát, hanem a már úgylis országos méretekben megindult bomlást elősegítve, a fejlődést siettetni.”⁶⁸ Nem lehet a falukutató, vagy parasztábrázoló – szociografikus – irodalmat ugyanonnan folytatni.⁶⁹ Galgóczi egyik „mintája” a Nobel-díjas izlandi író, Halldór Laxness *Független emberek* című hőskölteménye volt. Ebben felfedezte azt a gondolatot, amely egész életművében fontos lesz: a paraszt emberi ábrázolása, a paraszt küzdelme emberi mivoltának elismertetéséért, a hagyományos paraszti misztikum megbomlása, a modern, törtető és humanista gondolkodás megjelenése. A *Független emberek* parasztjai nemcsak az izlandi parasztosztályt ábrázolják, hanem az egész izlandi társadalmat. Fő célja a műnek egy olyan kor ábrázolása, ahol elkezd megszűnni a parasztok izoláltsága, zártsága, és egyre jobban beszivárognak a modern eszmék és erkölcsök.⁷⁰ Galgóczi mindkét elvet magának érezte és átültette irodalmába.

A paraszti téma, a paraszti osztály és gazdálkodás szocialista átalakítása iránti szimpátiát, érdeklődést és hitét pedig Révai József *Marxizmus, népiesség, magyarság*⁷¹ című művének köszönhetette Galgóczi. Révai a magyar agrárkérdést a harmincas évek falukutatóinak munkásságának tükrében elemezte és mutatta be, bemutatja azok szerepét a birtokrendszer kritikájában és előre vetíti a szocialista termelési mód lehetőségeit, előnyeit. Galgóczira a mű olyan tekintetben lett hatással, hogy híve lett ennek a fejlődési útnak, és ennek visszasságai ellen kökeményen fellépett. Több riportja és szépirodalmi műve is a termelősövetkezetesítést helyezi fókuszba, s marasztalja el azon karaktereket, akik nem tiszta erkölccsel hajtották végre azt. A paraszti átalakulás bizonyos részei miatt azonban csalódnia kellett az agrárpolitikában, elsősorban a Rákosi-kor kizsigerelő aktusaira gondolok, mint a beszolgáltatás, kuláklista, erőszakos beszerzés stb. Ám kiemelte, hogy ezek is elősegítették – inhumánus és erőszakos módon – a paraszti életforma átalakulását, a feudális kötelékek lebontását.⁷²

⁶⁸ Galgóczi 2020.

⁶⁹ Vö. Márkus 1946.

⁷⁰ Sükösd 1956. 59.

⁷¹ Révai 1948.

⁷² Galgóczi 2020.

4.3. Galgóczi és a szociográfia: riportok az életműben

Galgóczi Erzsébet szociográfiai tevékenységét a riportok alkotják, amelyek egészen 1970-ig, a *Magyarország felfedezése* című sorozat megjelenéséig⁷³ jelentős szereppel bírtak az életműben. Már az ötvenes években is publikált riportokat, kötetbe rendezve pedig három ízben is megjelentek (*Kegyetlen sugarak*, 1966; *Nádtetős szocializmus*, 1970; *A törvény szövedéke*, 1988). Az ars poeticájához tökéletes eszközre talált a műfajban: „Miért csinálom mégis? Mert hajt a nyugtalanság, az igény a felfedezésre és a beavatkozásra”⁷⁴, így riportjaiban megtalálta azt a társadalmat „szolgáló” igényt, amellyel egyre jobban szimpatizálni kezdett 1953 után, másrészt a többek által kiemelt „igazságkereső attitűd”⁷⁵ is benne van az idézetben.

Galgóczinál a riport nem emelkedett a szépirodalmi ábrázolásai közé abban a tekintetben, hogy „hagyományos” riportregényt nem írt.⁷⁶ A szépirodalmi – fikciós – alkotásai elkülönülnek a társadalmi célzatú riportjaitól, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne átfedés a kettő között. Ugyanis egy megjegyzése szerint: „[r]iporteri munkám írói haszna sem csekély: rengeteg élményhez és megfigyeléshez jutok”⁷⁷, tehát a riporteri tevékenység olyan élményekhez juttatta a szerzőt, amelyek szépirodalmi műveihez ihletet, egyfajta alapot teremtettek. Kovács Sándor Iván Galgócziról szóló „összefoglaló” tanulmányában írta le, hogy több novella, regény alapját korábban megírt riportok adták, motívumként, „alkalomszerű építőanyag”-ként jelentek meg az egész életműben.⁷⁸ A tanulmányban leírt motívumokat egy, a *Félúton* regény esetében fejtem ki a későbbiekben, ugyanerről a korszakról – riportok felhasználásával – írt *Közel a kés* című novellájában is.⁷⁹ Az effajta intertextuális aktus tudományos szövegekkel, a riportokkal igazolja a szépirodalmi művek valóságtartalmát, így regényei, novellái is szociografikus attitűddel rendelkeznek, amellet, hogy fikciós elemeket is tartalmaznak. Ez alapján besorolhatóak

⁷³ „Mint író mindig onnan indultam, ahová a szociográfus eljutott. A szociográfiának célja van, a művészetnek oka – és ez minőségi különbséget jelent :) Vagyis: mindig tudtam, de egyre erősebb bennem a meggyőződés, hogy erről az egyre bonyolultabb és lassanként áttekinthetetlen részletgazdaságú életéről a szépirodalom eszközeivel többet, fontosabbat tudok elmondani, mint az úgynevezett dokumentumirodalommal.” (Galgóczi 2010. 304.)

⁷⁴ Galgóczi 1970. 9.

⁷⁵ Vö: Pomogáts 1987.; Gülch 2000.; Bertha 1977.

⁷⁶ Bár a *Törvényen belül* részben tekinthető annak. Galgóczi a riport munkát egyfajta izgalmas, oknyomozói folyamatnak írta le (lásd.: Galgóczi 1988. 22.), amelyet olyasmiként képzelhetünk el, amit a regény során Marosi főhadnagy végzett. Fő célja felkutatni Szalánczky halálának okait, amihez riportokat készít az őt körülvevő, vele kapcsolatba lépő emberekkel. Ám Galgóczi úgy gondolta, ebben a riport-nyomozásban nem juthatunk el a végére, mert a „valóság megint továbbállt”. Kérdéses, hogy a Szalánczky-ügy nyomozása véget ér-e azzal, hogy mindenkit felkutat, s közöl valamiféle igazságot, ám annak kettősségét kénytelen megragadni: Éva mind magánélete mind politikai „kitaszítottsága” miatt lett öngyilkos. Az igazságot pedig nem tudjuk meg, mert azt csak Éva tudja elmesélni. Ezért halála kitágítja a történetet, kitágítja a valóságot. Lehetséges, hogy a Szalánczky életutat tipikussá akarta emelni az író, ezzel bemutatva az egyrészt faluból felkerülő, ötvenes években felnövő generációt, másrészt pedig a leszbikus élet megítélését.

⁷⁷ Galgóczi 1970. 9.

⁷⁸ Kovács 1969. 850.

⁷⁹ Galgóczi 2010. 9.

lennének a Galgóczi életmű egyes elemei az irodalmi szociográfia fogalmába, ám én mégis azt gondolom, hogy a szociografikus jegyek ahhoz nem túl konkrétak, és nem annyira intenzívek, hogy egy-egy problémát társadalmi vagy akár tudományos célzattal mutatna be. Míg az irodalmi szociográfia vélt céljának azt gondolom, hogy egy fiktív cselekményt használnak fel az írók az adott probléma bemutatásához, addig Galgóczi éppen fordítva, a fiktív cselekmény valóságtartalmának igazolásához használ fel szociografikus riportokat.

A riportok felhasználását azonban csak részben lehet az egész életműben vizsgálni, egyrészt azért, mert 1970 után nem születnek új riportjai, és a korábbi termés nem elegendő a terjedelmes szépirodalmi életmű „kiszolgálásához”, másrészt a dolgozatban a későbbiekben tárgyalt *Pókháló* című regénye nem építkezik riportokra. Így nem egy állandó módszerről van itt szó, hanem alkalmi felhasználásról: nem minden prózai mű igényelte a riportok validálását, beemelését.

Galgóczi a riportok segítségével tudta megalkotni prózájában a tipikust: kiemelte a tsz elnököt, leszbikusot, politikai üldözöttet, vagy a koncepciók per intézményét, tipikussá emelte a problémákat és társadalmi, illetve politikai párbeszédet szeretett volna indítani, ám kérdéses, mennyire áll készen rá a társadalom, illetve a politikum (például a *Vidravas* is csak töredékében jelent meg, sőt peres ügy is kialakult belőle⁸⁰). Mindenesetre minden olyan ember szószólójává akar válni, aki az igazságtalanság terhe alatt szorong. Műveiben elesett karaktereit szerette volna segíteni, kereste azt az utat, ahol az igazság győzedelmeskedhet, ám legtöbbször az író a karakterrel együtt elbukott, így a szerző, mint „magasabb erő” inkább megkegyelmezett szereplőinek, és általában halált írt fejük fölé.

A riporteri tevékenységben ugyanolyan „előnyt” élveztek a paraszti témák, mint szépirodalmi műveiben, sőt szépirodalmában csak később jelent meg a paraszt, mint a szociografikus riportjaiban. Szépirodalmában kezdetben az ipari munkásokról szóló termelési novellák voltak dominánsak (*Egy kosár hazai*). Az első, *Gyomirtás* című riportjában az író paraszti témát dolgozott fel, így előfordulhatott, hogy ezen riport megírása olyan élményekhez juttatta a szerzőt, hogy a riporteri munkában elkötelezett lett a parasztok iránt, ugyanis legutolsó riportjai is a paraszti világról és annak változásairól szóltak.

Miben gyökerezik a parasztság szenvedése, a meg-megtorpanó fejlődése? Galgóczi elsősorban ezt a Rákosi-korszak parasztpolitikájának róttá fel, hiszen „elrontották” a parasztok viszonyát a szocializmussal, megengedték a közönségnek azt a tévképzetet, hogy a

⁸⁰ Vö: Galgóczi 1996. 47–48.

társadalomnak nincsen rájuk szüksége, a társadalmi önkifejezésre nincsenek eszközei⁸¹. Ilyen eszköz nem lehet a politika, ugyanis

„[a]z emberek nem »politizálni« vágnak, hanem békében, létbiztonságban élni, céljuk pedig, hogy boldoguljanak, azaz gyarapodjanak, és a gyerekeiknek a magukénál jobb életkörülményeket teremtsenek. [...] Azt mondta nekem ezzel kapcsolatban egyszer egy községi tanácselnök: »Ha a politika nem rúgja hasba a parasztot minden reggel, a paraszt békén hagyja a politikát.« Ez így van. A parasztok mindig akkor politizáltak, amikor sérelem érte őket.»⁸²

avagy megjelenik az „élni és élni hagyni” elve. A továbbiakban nem szabad elkövetni azt a hibát, hogy a rendszer ismét kizsigereli a parasztokat, mert az társadalmi katarzishoz vezet, gátolja őket az egyéni boldogulásban, és nem tudnak a kollektívában gondolkodni, tevékenykedni. A parasztokkal szemben nem alkalmazták a korábbi években gyakorlattá vált kizsigerelő módszereket, a berendezkedő Kádár-rezsim tartott attól, hogy ezek használata ismét a széleskörű társadalmi ellenálláshoz vezethet, így bizonyos kedvezmények – adóterhek csökkentése, fizikai kényszer háttérbe szorítása, beszolgáltatási kötelezvény megszüntetése, egyéni gazdálkodás engedélyezése – által javították a közhangulatot, azonban ezek hamarosan visszavonásra kerültek.⁸³

A szövetkezeti kollektíva, a termelőszövetkezetek állandó, visszatérő témát biztosítottak az ötvenes, hatvanas évek fordulóján publikált riportoknak. Ekkor, 1958 és 1961 között szervezik újra a szövetkezeteket, a falvakba agitátorok érkeztek, a sajtó is fontos eszköz lett. A kezdeti ellenállás lassan feloldódott, és az állandósuló létbizonytalanság miatt hamarosan a parasztság nagy része beadta a magáét a „közösbe”.⁸⁴ Galgóczi figyelemmel követte a termelőszövetkezetek megalakulását, annak kérdéseit és megoldásait. Például saját falujáról számos (összesen 17) riport született (kiemelném a termelőszövetkezet megalakításáról írt „riport-trilógiát”: *Miért léptek be?; Az elnök belépése; Az első zárszámadás*), majd később is visszatér „helyzetjelentést” adni (*Az elnök gondjai; Eredmény vagy látszat?*). Emellett más szövetkezetekről is hírt ad riportjaiban: 1957-es *Jelentés* című művében számot adott a felbomlott és megmaradt szövetkezetek múltjáról és jelenéről⁸⁵, egyfajta kiindulópontot rögzített, még mielőtt megkezdődött volna a szövetkezetesítés újabb hulláma. A szövetkezetek elmaradottságának okát sokszor az individualista elnökökben kereste. A *Vezetni tud* riportban a

⁸¹ Galgóczi 1970. 11.

⁸² Galgóczi 1970. 12.

⁸³ Valuch 2001. 195.

⁸⁴ Valuch 2001. 196.

⁸⁵ Galgóczi 1970. 78–103.

következőt írja: „A járási tanácsnál azt mondták: vezetni tud. Kénytelen voltam megkérdezni tőlük, hogy mit. Gépkocsit. A dupla fizetésből vásárolt egy Moszkvicsot. A parasztek így emlegetik: rendszáma: 3004.”⁸⁶

Galgóczi a riportjaiban (és szépirodalmában is) hangsúlyt fektetett a falvak gazdasági változásai mellett annak erkölcsi vagy mentalitásbeli és kulturális változásairól, pontosabban annak hiányairól. Már az 1955-ben megjelent *Kultúrotthon – élet nélkül, Kultúrélet – otthon nélkül* című riportjában is rögzíti a kulturális elmaradottságot, a kulturális intézmények ki nem használását, s azt, hogy ahol lenne igény kultúrára, ott az infrastruktúra nincs meg. A helyzet a későbbiekben sem alakult rózsásan, ugyanis 1967-ben is hasonló kulturális és erkölcsi elmaradottságról számolt be.⁸⁷ Megtekinti a mezőtúri színházi előadásokat (*A hetvenezer holdas óceán közepén*) és utánajárt, őrzik-e Iregszemcsén Bartók Béla emlékét (*Bartók Béla nyomában*). Alapvetően, vagy törvényszerűen úgy állna a dolog, hogy a hagyományos, zárt, feudalizmust még morzsáiban őrző gazdasági-kulturális közeg felbomlása után a termelési forma és az életkörülmények komfortosabbá válása magával hozza az erkölcsi, kulturális fejlődést, ám úgy tűnik, ez elmaradt. Nem arról van itt szó, hogy a falu népe ne tanult volna tovább, nem szerzett volna szakképesítést, hanem arról, hogy egyrészt a feljebb törő lakosság nem igen tért vissza falujába, hanem városban kamatoztatta tudását, s a faluban maradt lakosság teljesen elzárkózott bármiféle mentális – elsősorban szocialista erkölcs értelmében vett – fejlődéstől. A *Nádtetős szocializmus* című kötet előszavában azonban már (ugyanis az egy 1970-es interjú, s a cikkek előbbiei) állította, hogy „Talán a mosógép, a villanytűzhely csak a fáradságtól kíméli meg a parasztasszonyt? Gondolkodásmódját nem alakítja? Hát a tévé! [...]. Ki tudja, hogy mindaz, amit a nagyvilágról lát-hall, mikor s hogyan válik »anyagi erővé«? Az új benyomások siettetik a gondolkodásmód változásának folyamatát.”⁸⁸ A riportokban az író az individualizációt rótta fel a paraszteknek, pontosabban azt, hogy az abból következő komfortos életmódot nem követte erkölcsi vagy kollektívában gondolkodó fejlődés. Természetesen segítette a parasztek a háztáji, a plusz bevétel, de ebben a gyarapodásban a közösségi tartalom elveszett, a parasztek továbbra sem gondolkodtak olyan kollektívában⁸⁹, amelyet – többek közt – a termelőszövetkezetek léte volt hivatott bemutatni és népszerűsíteni. A paraszteknek nemcsak

⁸⁶ Galgóczi 1970. 202. A 3004-ről ezt írja *Közös gondjaink* című riportban: „A termelőszövetkezetekben kétféle elnök dolgozik. Vagy választott – ez rendszerint parasztember –, vagy »háromezernégyes« (3004 annak a rendeletnek a száma, amely más területeken dolgozó szakembereket és funkcionáriusokat irányított a mezőgazdaságba, elnöki posztra. Innen az elnevezésük.) Kapják előző fizetésüket, a téveszelnök teljes járandóságát és nyolcszáz forint különlési pótlékot. Kivételes helyzetük destruálja az általuk vezetett parasztekot – különösen, ha az elnök nem dolgozik kiemelkedően, vagy ha rosszul dolgozik.” (Galgóczi 1970. 181.)

⁸⁷ *Elavult falukép*. In.: Galgóczi 1970. 394–400

⁸⁸ Galgóczi 1970. 14–15.

⁸⁹ Galgóczi 1970. 400.

abban kell felérnie más osztályokhoz, hogy divatos eszközökkel tölti fel a lakását, hanem gondolkodásmódjában is.⁹⁰

⁹⁰ Vö. a parasztvita kapcsán emlegetett dialektikával, a parasztság munkásosztályba történő beolvadásával. Ameddig túlságosan individualista, ez nem fog megtörténni. Ezért is sürgetheti Galgóczi a paraszti társadalom mentális felzárkóztatását.

5. A parasztábrázolás változása kisregényei tükrében: *Félúton* (1961) és *Pókháló* (1972)

A parasztábrázolás fejlődését a Galgóczi Erzsébet két egymást követő (kis)regényben nyomon lehet követni. Természetesen novellái még több támaszpontot nyújtanának, ám én annak bizonyítására vállalkozom, hogy a „regényválság” ellenére ezek a művek is érzékeltetni tudták a problémát. A *Félúton* 1961-ben, a *Pókháló* pedig először a *Kortárs* folyóirat hasábjain⁹¹ jelent meg 1971-ben. Az eltelt tíz év Galgóczi, illetve a parasztság számára is fejlődést eredményezett, gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt. Mindezek tükrében felmerül a kérdés, mennyiben olvasható Galgóczi szövegeire a hatvanas évek vitája a parasztábrázolásról?

5.1. Galgóczi „félutassága”

Galgóczi Erzsébet 1961-ben megjelent regényének, a *Félútonnak* a címe jól összefoglalja az *Élet és Irodalom* hasábjain zajló vitát, ugyanis azt az átmenetiséget problematizálta az író is, amely egyik központi kérdése volt az a vitának. „Lehet-e ábrázolni az átmenetiséget?” pontosabban, „Érdemes-e az átmenet alatt ábrázolni?” A recepció felemás a regényt illetően, Tóth Dezső, Katona Éva, Koczás Sándor javarészt elismerően írnak, alapvetően jó iránynak, jó próbálkozásnak tartják a regényt, amely küzd még hibákkal, elsősorban ideológiai fronton: nem tud teljes mértékben azonosulni a szocialista fejlődéssel, pártábrázolása „fogyatékos”, és a kommunista karaktereket sem tudja maximálisan kibontani.⁹² A kisregényt – feltehetőleg – ezen kifogások hatására átdolgozta 1963-as kiadása előtt, bár a mű alapvető megítélésén ezek kiegészítések nem változtatnak.⁹³

A cím a szerzőre is vonatkozhat. Épp megszilárdulni látszott „parasztírói” pozíciója, amikor a történelem vihora csavart még egyet a rétegen, újra kihúzta a talajt a parasztok alól, és ezzel Galgóczi pozíciója is megingott. Persze nem az osztály megszűnésének veszélye jelent meg, hanem a „hogyan tovább?” kérdés. Visszajön-e a Rákosi-kor kizsákmányolása? Meg tud-e szilárdulni az új szövetkezet? Ebben persze kimeríthetetlen ihlet volt, s ahogy az életművet szemügyre vesszük, mind a riportok, mind pedig a szépirodalmi írások az ötvenes-hatvanas évek fordulójában gyarapodtak. Vagyis akármilyen sanyarú volt Kádár első pár éve, Galgóczinak éppen ez az időszak adta meg azt a (újra)kezdőlöketet, amire szüksége volt, azok az élmények⁹⁴, amiken csak ebben a pár évben átesett végigkísérték egész életművén, mind a novellákban (pl. *Kelta királyné*, *November*), mind regényeiben (*A közös bűn*) és színdarabjaiban

⁹¹ *Kortárs* 1971. 15. évf. 12. sz. 1851-1884. Könyv formájában lásd. Galgóczi 1972.

⁹² Tóth 1961. 757.; Koczás 1961. 7. Katona 1961. 777.

⁹³ Kovács 1969. 850.

⁹⁴ Elsősorban riportútjait emelem ki, látta az újrainduló szövetkezetesítést, hallotta a parasztok élményeit '56 eseményeiről, bár azokról nem tudott beszámolni egyelőre.

(*A főügyész felesége*) is. A *Félúton* évében azonban ezek még homályosak. Kénytelen a regény születésének idejében számot vetnie saját magával is.

A riport tárgyalásánál említettem a Galgóczi szövegek interakcióit, amelyekre most térek át. A regény születése⁹⁵ előtti években keletkezett riportokat felhasználta a regény karaktereinek, szavainak, helyszíneinek ábrázolásához, sok esetben szinte szó szerinti idézetek formájában. Madarász Dani a regény elején így szól: „... Tegnap szedtem a krumplit a mezőn. Édesanyám kihozta az ebédet meg a hírt, hogy a Szovjetunióban fellőtték az első szputnyikot. Elgondolkoztam: én itt a két kezemmel markolászom a krumplit a földből, a szputnyik meg kering a föld körül. Higgye el, délután nem volt kedvem markolászni.”⁹⁶, és egyetlen változtatással (édesanya helyett feleség) hangzik el ugyanez egy meg nem nevezett paraszt szájából a *Miért léptek be?* c. riportban⁹⁷. Ugyanez a technika jelenik meg a falusi tisztségviselőkről adott véleményeknél *Az elnök belépése* és a *Félúton* esetében is:

„Volt egy-két parasztember, meg nem parasztember a községben, akik 45 óta részt vettek a közéletben, s mindig arra fordultak, amerre a szél fúj. Nemcsak ők tehettek erről persze, hanem csak tükrözték a legfelső vezetésben megnyilvánuló ingadozásokat, mindegy, a hitelüket eljátszották. Aki 52-ben felsöperte a padlást, 56-ban pedig a legjobban szájalt a rendszer ellen – nincs az ilyennek a falu népe előtt becsülete.”⁹⁸

„Maguk csak azt ismerik ebből a faluból, aki negyvenöt, vagy mondjuk, negyvennyolc óta politizál. De mi azokra nem nagyon hallgatunk. Mert mindig arra fordultak, amerre a szél fújta őket. Persze, nemcsak ők tehettek erről, hanem tükrözték a legfelső vezetésben megnyilvánuló ingadozásokat – mindegy, a hitelüket eljátszották. Nincs az ilyennek a falu népe előtt becsülete.”⁹⁹

Emellett a korábban említett *Gyomírtás* című riport főszereplője, Vangyia¹⁰⁰ is megidéződik Mók Ferenc vagy *Az első zárszámadás* K.Dezsője Limpár Kálmán karakterében.¹⁰¹

⁹⁵ Amelynek körülményei számunkra ismertek: „[Virág Dániel Erzsébet] [k]öszölte, hogy a riportokat, természetesen, ajánlja kiadásra — de mért nem írok regényt? A riportokból azt olvasta ki, hogy rengeteg anyagom, élményem van, és ez a vissza nem térő történelmi fordulat, a magyar mezőgazdaság 1959-es kollektivizálása igazán megérne egy regényt. — De én még soha nem írtam regényt — dadogtam. — Hát próbáld meg! Hazamentem — és megírtam a *Félúton* című regényemet. A Magvető kiadta. Aztán a riportkötet is megjelent.” (Galgóczi 1985. 8.)

⁹⁶ Galgóczi 1963. 8.

⁹⁷ Galgóczi 1970. 108–109.

⁹⁸ Galgóczi 1970. 112.

⁹⁹ Galgóczi 1963. 18.

¹⁰⁰ Vangyia karaktere visszatérő a *Keresztesné, Idegen a faluban, Fejjel lefelé* novelláiban is. (lásd.: Kovács 1969.)

¹⁰¹ Kovács 1969. 850.

A valóság hű ábrázolást a riportok beemelésével tudta Galgóczi nyomatékosabban érzékeltetni. A történet autentikusságát még az a tény is igazolja, hogy Madarász karakterét Galgóczi saját bátyjáról mintázta. Az említett riportok alanya ugyanis bátyja, akit „G. Károly”-ként említett. Egyes önéletrajzi elemek (édesanyjuk és édesapjuk kora, utóbbi esetén a név is, testvérek száma, középparaszti származás, a regényben szereplő és a ménfőcsanaki szövetkezetnek megegyező neve (Új Élet) stb.) is igazolják ezt. Galgóczi nem önéletrajzot írt, számára ez csak egy eszköz, amivel egy Madarász Dani karakterét tudta megteremteni. A regény önéletrajzi vonása egyrészt ez, másrészt pedig a konkrétan Galgóczira vonatkozó önreflexív bevezető fejezet, amelyet a dolgozat végén fejtnek ki.

A félúton tengődést tehát riporter módszerrel emeli tipikussá. A főszereplő Madarász Dani, a fiatal termelőség elnökének a „félutas” generációnak a tagja, akik az épülő szocializmus alatt váltak felnőtté, de szülei, nagyszülei még a feudalista örökséget hagyományozták rá, így a kettő között teng, hol ebbe, hol abba kapaszkodik. A nagyüzemi gazdálkodáshoz kezdetben egyéni érdekek vezetnek, s közben ismeri meg annak előnyeit, és köteleződik el a szocialista átalakulás iránt.¹⁰² Az ő alakján keresztül ábrázolta Galgóczi a parasztságban végbemenő változást: hol a múltba, hol a jelenbe (jövőbe?) tekintgetnek, és egyáltalán nem állnak biztos lábakon. Ennek az állapotnak a rögzítése – amely a parasztábrázolás-vita egyes résztvevői szerint nyomdafesték és írói tevékenység pazarlása – megörökíti, példát állít, és felfedi azokat a mozzanatokat, amiken érdemes javítani.

Madarász egy rendkívül ambiciózus fiatalember, aki saját kezébe veszi a faluja termelőségének megszervezését. Ő viszi be az emberek nagy részét, amiért cserébe azt kéri, szavazzák meg elnöknek. Elnökként nagy álmai vannak: kertészet, új istálló, gépesítés. „Határtalannak érezte az erejét, és végtelennek lehetőségeit.”¹⁰³ Minden tétellel elégedett, és ezt semmi sem látszik megtörni. Addig, ameddig a faluba nem helyeznek egy fiatal agronómust, Mók Anna, Mókát, a párttitkár, Mók Ferenc lányát. Moka végig Dani mellett dolgozik, objektíve figyeli meg és kommentálja Dani intézkedéseit, terveit. Mókában nincs az a fajta határtalanság, mint Daniban, ő inkább érzékeli valóságosan a szövetkezet helyzetét. Az ő karaktere lenne az, aki vezeti és segíti Danit a félúton való járásban, aki átvezetheti őt a szocialista termelésbe.

¹⁰² A korszak politikája alapvetően támogatta ezt a folyamatot, kimondottan a háztáji bevezetésével. Az egyéni törekvéseknek is legyen helye a társadalomban, de mellette létezzen (és erőltessék) a nagyüzemi átalakulást, amelyben majd minden ember megismeri a kollektíva előnyeit (lásd. Balogh-Jakab 1978. 346.).

¹⁰³ Galgóczi 1963. 59.

A kezdeti bizalom azonban nem társul tartós elköteleződéssel, a jelentkező problémákat Dani nem tudja helyén kezelni, és az érintett parasztok sem kerülnek a sem tudnak valamiféle megoldásra jutni. Az ellopott szőlő, ponyva, lucerna vagy a nagyobbra szabott háztáji föld olyan individualista problémákat szülnek, amelyek megoldását Dani nem tudja eszközölni, a parasztok pedig nem adják fel egyéni érdekeiket a közösség számára. Ez lesz Dani veszte, ennek terhe alatt csömörlik meg. A sztrájkoló parasztokkal nem tud mit kezdeni, kezdeti terveihez a tanács nem járul hozzá anyagilag, és végül a szövetkezet előljárósága érdekszövetséget kötnek ellene, és a kocsmában megölik. Ezzel végződik a regény.

A paraszti társadalom újbóli formálása, alakítása arra adott lehetőséget, hogy a réteg ismét az ábrázolások középpontjába kerüljön, szocialista realista szempontból értékeljék a parasztság jelenlegi és múltbeli helyzetét. A Galgóczi-val egy nemzedékbe sorolt Sánta Ferenc *Hús óra*¹⁰⁴ című műve pár évvel később, 1964-ben íródott, de hasonlóképp emelte tipikussá a falu vezetőségében és lakosságában felgyülemlett ellentéteket, a politika kisemberekre gyakorolt hatását, ahogy az Galgóczinál is megjelenik.

Sánta a történetet riporter-i tevékenységgel szervezi. A regény eredetileg folytatásokban jelent meg a *Kortárs* folyóiratban *Hús órák riport* címmel.¹⁰⁵ A fejezetek egy-egy órában, egy-egy paraszton keresztül az falusi élet múltját, jelenét és jövőjét térképezi fel. Galgóczival ellentétben ő nem egy, hanem több karakterben rekonstruálta a paraszti múlt eseményeit, annak kisemberre gyakorolt hatásait és tipizálta regény falvának parasztjait. Ezzel sokkal árnyaltabb, sokrétű képet tud adni.¹⁰⁶ A távolságtartó riporter objektíve ítéli meg az eseményeket, a regény nem árulkodik arról, hogy a szerző/riporter kivel szimpatizál, hogy érez Kocsis Benjámin meggyilkolásával kapcsolatban. A regény XVI. fejezetében a falu termelőszövetkezetének jegyzőkönyvét emeli be, amely további karaktereket rajzol ki, objektív adatokat emel be a falu jelenének ismertetéséhez.¹⁰⁷

A két regény objektív, szociografikus elemekkel mutatta be a falvak átmeneti világát a kollektivizálás második hullámában. Mindkét mű a szocialista realizmus alkotásai, tágabb társadalmi helyzetében értelmezte és ismertette a paraszti sorsokat.

5.2. Madarászból Niklai

A *Pókháló* című regény szintén a tsz elnök vs. tsz problémát járja körbe, s ad hírt a falvakról. A főszereplő Niklai Gézát, aki maga szervezte meg az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a

¹⁰⁴ Sánta 1986.

¹⁰⁵ *Kortárs* 1963/10–12.

¹⁰⁶ Béládi-Rónay 1990. 975.

¹⁰⁷ Vö Galgóczi *Vidravas* című regényébe beemelt dokumentumaival.

termelőszövetkezetet szintén bátyjáról mintázta Galgóczi.¹⁰⁸ Ebben a regényben már nem érhetők úgy tetten a riportok, mint a *Félúton* kapcsán. Ennek háttérében a riportok ritkulása, majd ebben az időben megtörtént befejezése állhat. A cselekmény alapja (protekció, hivatali visszaélés) indokolhatná egy lehetséges riport háttérét, ám ez elmarad. Ha riport nem is, Galgóczi elbeszélése valóssá teszi a történet kiinduló konfliktusát, a halak ellopását, amely a valóságban saját falujában, bátyjával esett meg.¹⁰⁹ A regény már nem egy átmeneti falu életét mutatja meg. A cselekmény – feltehetőleg – a megjelenés idején, tehát a hetvenes évek legelején játszódik: kollektivizálás befejeződött, a kialakított szövetkezetek megszilárdultak és a faluban látszólagos idill uralkodik. A kisregény cselekményében fény derül arra, hogy Selyem Zsiga agronómus hallal kenyeret le több pártfunkcionáriust, többek között Csegei Antal mezőgazdasági osztályvezetőt. Az indítéka ekkor még nem ismert, később derül ki, hogy a kis ajándékért cserébe elnököt csinálnak Zsigából.

A konfliktus akkor robban ki, amikor Niklai eljárást indít a tolvaj ellen, s a funkcionáriusok is elkezdik a maguk bosszúhadjáratát, hálót szőnek az elnök köré. Galambos újságíró megjelenik, leleplező riportot ír a tsz-elnökről. Valójában nem őt interjúztatja, hanem munkatársát, a köpönyegforgató Csordást és az elnökre haragos Pigniczkyt. A cikk meg is jelenik, amelyben az egész Selyem-ügyet Niklai nyakába varrják, mondván „»Ha egy tsz-ben hol ez tűnik el, hol az, milyen az ellenőrzés?«”¹¹⁰ Ezután pénzügyi ellenőrzést kap a szövetkezet, fény derül 900 forint hiányra, s annak ellenére, hogy Niklai kideríti hova került az a pénz, Regina néni (aki javára került az a pénz) Niklai ellen vall, és a vezetőség számára gyanús lesz az elnök. Niklainak ekkor lesz világos, hogy végső cél az ő likvidálása: „szépen lassan ki kell pöckölni a parasztokat a hatalomból. [...] most én vagyok a soron”¹¹¹. Ezután már nyíltan, a harmadik „leszámoló aktusnál” Csegei arra inti Niklait, vegye vissza a korrupt agronómusát. Mivel nem megy bele, leltárvizsgálat indul a falu ellen. Az elnök ekkor teljesen kiborul: fény derül a fiatal óvónővel való viszonyára, családja ekkor hagyja el, és a vizsgálat is gőzerővel zajlik. Végül beadja a derekát, és visszaveszi Selymet. Ám ez csak valaminek a kezdete volt. A végén Csegei közli Zsigával: „jövőre te leszel itt az elnök”. Aranybányának tekinti a falut, amivel rengeteg pénzt tudna kaszálni a leendő elnök. A hatalom befolyásolása is megjelenik itt, szinte biztosítja Zsigát a megszavazásáról. Biztosan törvénytelen eszközökhöz fog nyúlni a funkcionárius.

¹⁰⁸ Újhelyi 1978. 269.

¹⁰⁹ Újhelyi 1978. 269.

¹¹⁰ Galgóczi 1972. 79–80.

¹¹¹ Galgóczi 1972. 111.

A műben szembekerül a kollektíváért és az egyénért végzett munka. Niklai mindig a falu érdekét veszi figyelembe, annak működését tartja fontosnak, hiszen ő virágoztatta fel a termelőségvetkezetet, nyilván a szocialista értékek mellett teszi le a voksát. A Selyem-Csegei klikk pedig az egyéni, kizsákmányoló hatalmat képviseli, akik önös érdekek miatt akarnak a vezetőségbe kerülni, s azt csakis antidemokratikus eszközökkel tudják megszerezni. Míg Niklait személye miatt támogatják, addig Csegeit korrupt módon le kell fizetni, és Selyem megválasztásában sem fognak ódzkodni az aljas módszerektől. Niklai tehát már nem egyéni érdekében cselekszik, ahogyan azt Madarász tette, hanem a közösség javára szeretné hajtani a malmot.

Niklai karakterét viszont nem lehet egyértelműen sajnálni. A szerző nem teszi egyértelműen szimpatikussá, elsősorban a megcsalás miatt. Munkahelyén helytáll, egy erős, népért dolgozó minta tsz elnök, magánéletében viszont szeretőt tart. Ennek okára nem nincs magyarázat és ezzel a tetteivel már bukásra volt ítélve, ám a versenyfutásban előrébb járt a munkahelyi konfliktus. Ez a kettős front festi meg igazán emberként. Nincs kihegyezve a termelőségvetkezeti elnöksége, ugyanúgy megfér mellette a csaló férj, az inkompetens családapa figurája. Nemcsak elnökségét szimbolizálja karaktere, hanem az összetett, dolgozó ember karakterét.

5.3. „A” falusi emberek

A parasztvita és a Galgóczi ars poetica is kitért arra, hogy ideje lenne a parasztokat elsősorban emberként felfogni, s ábrázolásában is erre törekedett. „[N]em *a* parasztot kívánom ábrázolni, hanem *az embert*, aki történetesen falun él”¹¹² mondja az író. De milyen eszközzel tudta ezt elérni?

Amennyiben az író a parasztot paraszti mivoltában szerette volna ábrázolni, akkor paraszti jellegénél megfogva tehetné volna, egyetlen fókusz a műnek a termelőtevékenysége lenne, a zárt falu okozta periféria-érzet, beleférne a sztereotip subás-alak. Hogyan tudta ebből kinyerni az embert? Egyrészt megfosztotta sztereotípiáitól, másrészt nem kizárólagosan a paraszti létből adódó problémákkal sújtotta, hanem magánéleti vagy hatalmi helyzetét is rögzítette és ábrázolta. Galgóczi teljesen elhagyta a misztifikálást és az idlilizmust, a falu nála nem a béke szigete, nem egyfajta szakrális közeg, hanem csupán egy térbeli és társadalmi képződmény, ahol a számára fontos karakterek, és gazdasági tevékenységek léteznek. Karaktereiről levette a subát, és otthonukat színes televízióval látta el.

¹¹² Galgóczi 1970. 7. Kiemelés: Galgóczi

A *Félúton* című regényben még igencsak csökevényes ez a megoldás, ott még nagyon is paraszt az a paraszt, munkáján túlmutató tényezők nem szervezik az életét: családjával (akit egyedül édesanyja és Limpár testesít meg) való konfliktusai elnökségéből fakadnak, belső vívódásai is csupán munkájára korlátozódnak. A Mókának tett klisésre sikerült szerelmi vallomás jelenete semmit nem tesz hozzá egyik karakter fejlődéséhez vagy megítéléséhez sem. Emellett Madarász vesztét is egyedül pozíciójának köszönheti.

A *Pókháló* című regény már jobban árnyalja az elnök karakterét. Ugyanúgy megjelenik a munkahelyi probléma, az egész mű konfliktusát ez adja. Ám már a történet kezdetén tanúi vagyunk annak, hogy a főszereplő családja felé nagyon rideg, nem otthon reggelizik, hanem a húsboltban, korán kel, későn ér, gyermekeinek nem köszön az utcán. Ráadásul a közeli városban lakik a szeretője, akihez rendszeresen feljár. A családi problémák a munkahelyi gondokkal párhuzamosan egyre jobban élesednek, a faluban uralkodó kezdeti idill az elnök kapujánál megáll. Végül a szerető jelenlétére is fény derül, felesége és gyermekei elhagyják. Ez egyszerre történik a munkahelyi leszámolással. Niklai így nem csupán mint paraszt jelenik meg, hanem mint ember is, akinek magánélete is van.

A motívum Galgóczi más műveiben is megjelenik. A városba felköltöző értelmiséginek is le kell vetkőznie a paraszti származását, így Galgóczi ugyanolyan emberré ábrázoló taktikát követett. A *Törvényen belül* Szalánczky Évája nem csak egy – paraszti származású – újságíró, hanem egy – nem is akármennyire – hányattatott sorsú magánember is. Sem magánéletében, sem a munkahelyén nem tud – önhibáján kívül – helytállni. Lesbikusságában törvényen kívül van, a szerkesztő által meghúzott szövegei szintén, azonban mindegyikben van valami elfojtás, titkolózás, ami gátat szab a karakter kiteljesedésének, boldogulásának. Szalánczky nem csupán újságíróként, de még a heteronormativitásban sem tud az elvárásoknak megfelelni, így teljes egésze, teljes emberi mivolta miatt szenved, s ezt Galgóczi halállal oldja fel. Ezen a halálon érdemes elgondolkodni. Mit is jelent Szalánczky Éva halála? Ha valaki kilép a normális keretből, halállal lakol?

Miért kell Szalánczkynak meghalnia? Nem önmaga miatt, hanem hatalom, a politika miatt. A hatalom és az azt megtestesítő törvény állandó témája Galgóczi világának¹¹³, pontosabban az, hogy mennyire önkényesen is értelmeződik a korszakban a törvény. Szalánczkyt megfigyelik lesbikussága miatt, pedig annak illegális létét a passzusok nem tiltják

¹¹³ Pár kötet címet idéznék: *Bizonyíték nincs*; *Kinek a törvénye?*; *A közös bűn*;

kimondottan.¹¹⁴ Niklai a törvényt és a józan ész követve jelenti fel Zsigát, cserébe olyan pókhálót szőnek köré, ami teljesen felemészti. A hatalom így rendkívül erős, mint az eseményeket szervező és a karaktereket formáló intézmény.

Összegezve a tíz év változását. A félútról letért Madarász, és Niklai lett belőle. A szövetkezetek megszervezése véget ért, a paraszti karakterek ábrázolásában az osztályjegyek és a humanizmus összekapcsolódott és egyre közelebb ér a munkássághoz. Műfajában azonban még mindig a régi a domináns. Regényként aposztrofálja Galgóczi a *Pókhálót*, ám kényelmesen belefért egy folyóiratba, a könyv pedig szokatlanul nagy tördelésű betűkkel tölti meg 173 oldalát. Földes Anna recepciója pedig „*Regényhős – novellában*” címmel jelenik meg.¹¹⁵ Ebben még átmeneti volt az író, de ez a cím is jelzi a jó irányt.

¹¹⁴ Kimondottan alatt azt értem, hogy a magyar törvények nem tett különbséget a férfi és női azonos nemű kapcsolatok kriminalizálásában. A rendőrség végig listán vezette a homoszexuálisokat – erre történik utalás is az *Egymásra nézve* c. filmben – de a férfi homoszexuálisokat fokozottabban és adminisztratívabban tartották számon. Lásd.: Takács 2016., illetve Borgos 2016.

¹¹⁵ Földes 1973. 10.

6. Kitekintés: Az életmű mint önreflexió

„Galgóczi semmi másról, csak és kizárólag önnön magáról, a saját legbensőbb szenvedéseiről szeretett volna beszélni, miközben az volt a rögeszméje, hogy az egész korszakról, osztályáról, mi több, a magyar valóságról kell tanúvallomást tennie.”¹¹⁶ írja Nádas Péter Galgóczi válogatott kötete¹¹⁷ kapcsán. Az idézet egy fontos aspektust vet fel a Galgóczi életmű vizsgálatában: értelmezhetők-e önéletírásnak egyes művei, volt-e tudatos reflexió az életmű felépítésében?

6.1. Önéletírás, autofikció, önéletrajzi tér

A Nádas-idézet felvetheti azt a kérdést, hogy a Galgóczi-ban volt-e bárminemű törekvés önéletrajzi ihletettségű mű megírására. Interjúiban, beszédeiben nyilvánosságra hozott hagyatékában nem szerepelnek olyan utalások, amelyek ezt igazolnák, ám az életművet tüzetesen vizsgálók észrevehetnek olyan narratív aktusokat, amelyek belecsempészik Galgóczi személyét, karakterét alteregóként a szövegekbe. A *Félúton* bevezetőjében egyes szám első személyben beszél a tanító, a *Törvényen belül* újságíró hőse pedig több életrajzi elemet hordoz magán, illetve egyes novelláiban is visszatérő kérdés az önéletrajzi ihletettség (*Cogito*).

Önéletírásként ezeket a műveket azonban nem lehet értelmezni, amennyiben az „[r]etrospektív elbeszélés prózaformában, ami egy valódi személy ad saját életéről, a hangsúly a magánéletére, különösképp a személyiség történetére helyezve.”¹¹⁸ Galgóczi nem ír önéletrajzot, illetve azokkal határos műfajokat, érdekesebb az autofikció műfajával illetni egyes műveit. „Fikció, ám szigorúan valós eseményekből és tényekből összeállítva, [...] ha úgy tetszik, autofikció.”¹¹⁹ így vall *Fils* című művéről Serge Doubrovsky. Az autofikcióban a valós és fiktív aspektus folyamatos vagy háttérbe, vagy előtérbe kerül, annak függvényében, hogy a szerző mennyire szeretné közelíteni művét az önéletíráshoz.¹²⁰ Galgóczi inkább önéletrajzi ihletettségű, autofikcióra hajazó alkotásokat írt, ahol lépten-nyomon követhető a személyisége, de nem tárulkozott ki olyan módon, hogy életrajzi önmagát helyezze középpontba, és górcső alá vegye életét. A recepció nem is tudná igazolni a regények önéletrajzi mivoltát, ugyanis Galgóczi mint ember kevésbé ismert, levelezésének, naplójának ismerete igencsak részleges, ameddig azok kritikai kiadása nem lát napvilágot nem lehet biztosan állítani, hogy *Törvényen belül* vagy más művei önéletrajziak lennének.

¹¹⁶ Nádas 2010.

¹¹⁷ Galgóczi 1999.

¹¹⁸ Lejeune 2003a. 18.

¹¹⁹ Doubrovskyt idézi: Z. Varga Zoltán In.: Z. Varga 2020. 9.

¹²⁰ Ana 2020. 67–68.

Ha a „tipizálást” állandó eszközként értelmezzük, akkor szintén nem tekinthetők önéletrásnak Galgóczi egyes művei. A tipikus ugyanis nem csupán egy konkrét eset bemutatása, hanem több hasonló eset szintézise, amiben minden jellege benne van, ezért lehet tipikus. Tökéletes tipikus nem igen van, azt a szerzőnek mindig ki kell egészítenie, össze kell gyűrnia, meg kell teremtenie.¹²¹

A falun élő parasztnak története mellett a Galgóczi életműben egy másik fontos paraszt-típus is megjelenik: az eredeti közegéből kilépő, városba felköltöző, parasztságát levetkőző értelmiségi, amely több novellájának és regényének (*Törvényen belül*, részben *Vidravas*) központi problémája. Ebben a motívumban Galgóczi személyére ismerhetünk, aki 20 évesen elhagyta a falut, ahová életvitelszerűen nem is tért vissza. Vagy Győrben vagy még inkább Budapesten töltötte ideje nagy részét. Ezzel felmerül a gyanúja az önéletrajzi tér megvalósításának. Lejeune Gide kapcsán¹²² vizsgálódik az önéletrajzi tér építéséről, amely az életmű szövegeinek egy olyan értelmezési keretet ad, amelyben a művek egyenként nem törekednek az önéletrajz ábrázolására, de összességében, teljes életművet tekintve olyan „játékot” játszanak a szövegek, amelyek feltérképezik a szerző énjét.¹²³ Ebben a fikciónak hatalmas szerepe van. Gide a fikciót „tisztítótűznek” titulálja, egyfajta lehetőséget önmaga kritizálására, reflexiók gyártására és persze a beteljesülést is.¹²⁴ A fikciós és önéletrajzi elemek együtt alkotják meg a művet, az életművet, anélkül, hogy konkrétan a szerzőről szólna mindez.

6.2. A Félúton, mint „kivonulás”

Galgóczi életműve elején kivonul regényeiből, és nem tér vissza. Ez az aktus a *Félúton*ban történik meg, ahol a bevezető fejezetben az író egyes szám első személyben egy alteregóként szólal meg. Galgóczi megnevezi a regény íróját, egy huszonéves, tanítónőt, aki akkoriban érkezett a faluba. Nem aktív szereplője a cselekménynek, nem is jelenik meg, csupán elbeszélője annak. A narrátor teljesen eltűnik, a terepet átadja a szereplőknek. A végén annyiban jelenik meg, hogy ugyanazt a leírást kapjuk a kocsmai gyilkosságról, mint az elején.¹²⁵ Emlékiratokat ír a narrátor, amelynek része maga a kisregény. Mindent lát, mindent hall ez a narrátor. Elmondása szerint jól ismerte a tsz-elnököt, ám sosem derül ki mikor találkozott vele, milyen minőségben, az az információ, hogy a faluban iskola is működik (ahol tanít) teljesen

¹²¹ Vö. Lukács 1975.

¹²² „[Gide] egész élete és művei azt a benyomást kelti, mintha egy önmagáról alkotott kép kiépítése és létrehozása lenne a célja.” lásd: Lejeune 2003b 47.

¹²³ Lejeune 2003b. 48.

¹²⁴ Lejeune 2003b. 49.

¹²⁵ Ez egy tipikus Galgóczi eljárás. *A főügyész felesége* c. drámája is hasonlóképp van megszerkesztve, a kiinduló és a zárókép teljesen megegyezik; a *Törvényen belül* Mohácson kezdődik és Mohácson végződik.

irreleváns a cselekmény szempontjából. Az emlékirat oka, hogy meg akarja írni „egy parasztszármazású, tehetséges fiatal hogyan kallódik el a népi demokráciában.”¹²⁶ Madarász Dani az a fiatal, aki helyt akar állni ebben az új rendszerben, de nem elég jó kommunista ahhoz, hogy sikert arasson. Danihoz még abban is hasonlít a szerző, hogy mindketten nagy rajongói a népi íróknak, ám Dani egyik műben sem találja magát. Hogyan is találhatná? Az az irodalom, ami megjelenítené, az vagy éppen ábrázolásának módjáról vitázik, vagy éppen megírás alatt áll. Ha Danit mint tipizált parasztot tekintjük ebben az értelemben, akkor az egész parasztság azon – valós vagy nem valós – problémáját emeli be a műbe, miszerint hol is vannak ők az irodalomban? Hol van az a parasztság, ami a ma (értsd. hatvanas évek) parasztsága?

„De én láttam mindent! Mind a két szememmel. És most már tudom, hogy többé nem szabad lehunynom a félszememet sem!”¹²⁷ Galgóczi már ekkoriban is felhívta a figyelmet arra, hogy résen kell lenni, nyitott szemmel kell járni. A sötét kocsmában senki nem látta, ki ölte meg Madarászt. A Rákosi-kor „vakságba” üldözte íróit, torz, megálmodott, elvárt valóságot igényelt, így számtalan dolog sötétben történt. Ezt a hibát többé nem szabad elkövetni, nyitott szemmel kell járnia az íróknak, az értelmiségnek, igazából mindenkinek. Ugyanerre hívja fel a figyelmet a narrátor mottójára: Szabó Lőrinc *Fiatalokhoz* című versének részlete díszíti a tanító szobáját, amely így hangzik:

„Alkudj meg és élj, ez is elég,
bolond gyerek!
Ne sírj; s ahol mindenki vak,
hunyd be te is a félszemed!”¹²⁸

Sorsvállalás? Szolidaritás? Megalkuvás? Megannyi gondolat rejlik az idézet mögött. Mindenesetre Galgóczi megköti a rendszerrel a maga kompromisszumát, nem akar annak játékszabályainak ellenállni, benne akar létezni, megalkudni. Alkut pedig ezzel a regénnyel kötötte meg. Egy 1985-ös interjúban számolt be arról, hogy a regény tulajdonképpen egy alku volt a rendszerrel, ugyanis 1958 után „feketelistára” került, műveit nem publikálhatta. A Galgóczi által sematikusnak ítélt regény megjelenése után elutasított novellái sorra megjelentek, sőt 1961-ben József Attila-díjat kapott.¹²⁹

¹²⁶ Galgóczi 1963. 6.

¹²⁷ Galgóczi 1963. 15.

¹²⁸ Galgóczi 1963. 6.

¹²⁹ Galgóczi 2010. 303. A riportot Félix Pál készítette a *HVG* számára.

6.3. Szalánczky Éva mint Galgóczi alteregója?

A *Törvényen belül* recepciója többször kiemeli az önéletrajzi vonásokat – elsősorban a lesbikusság és nőiség kérdése kapcsán. Rendkívül kézenfekvő a regény önéletrajzi olvasata, számos ponton találhatunk megegyezést Szalánczky és Galgóczi között. Lényegében egész életútjuk: mindketten paraszti sorból városba felkerülő értelmiségi újságírók. Lapjaik megszűntek a fejük felől. Konkrétan olyan riportokat társított Évához az író, amelyeket ő írt: „A külvárosi kultúrházról bebizonyította, hogy nem a kultúra temploma, hanem italbolt.”¹³⁰ amely a *Kultúrotthon vagy italbolt*¹³¹ című írásban olvasható, illetve „a bölcsődéről, hogy nem szociális intézmény, hanem a nők egyenjogúságának a hiányát leplezi”¹³², amelyre *A törvény szövedékében* található beszédében utalt¹³³, nem adta ki semmilyen sajtó sem – ezzel is párhuzamot húzva Szalánczkyval. Egyfajta létösszegzésnek is tekinthető az alkotás. Marosit felhasználva saját életét vizsgálta és írt magának egy alternatív sorsot. Ahogy Marosi kutat Éva után, áttúrja jegyzeteit, mintha Galgóczi maga tenné meg azt az önvizsgálatot és létösszegzést, amit a műben a nyomozóval végeztet el. Ilyen módon kiírja magát Galgóczi az életből: ez lett volna, ha a „alkudj meg és élj” mottót nem tartja be. Egy hasonló értelmezés lehet az is, hogy önéletrajzát felhasználva írt egy karaktert, ám nem szeretne volna, ha olyan életet járna be, mint saját maga, így megkegyelmez neki. Galgóczi kitalált egy karaktert, magáról megformázta és eljátszik a „mi lett volna ha” gondolattal.

Az önéletrajzi térbe illeszthető művek városi paraszt-értelmisége, mint újra-újra megjelenő téma Galgóczi önvizsgálatát is hivatott bemutatni. A szerző időről időre arra kényszerült, hogy számot vessen magával, terápia-jellegűen megírt inkább egy-egy sanyarú sorsot, amiben az ő hangja cseng, az ő segélykiáltása, vagy az ő gondolatvilága hallatszik.

¹³⁰ Galgóczi 1980. 156.

¹³¹ Galgóczi 1970. 26–30.

¹³² Galgóczi 1980. 156.

¹³³ Galgóczi 1988. 20.

7. Összegzés

„De hogy jó ügyben és nem hasztalan emésztsem az erőmet, ezt teljes bizonyossággal tudom. Szeretném hinni, hogy olvasóim is így gondolják.”¹³⁴ A Galgóczi az életét, munkásságát a társadalom, a parasztság szolgálatának szentelte. A parasztábrázolásában összegződik saját hivatástudata, a szocialista realizmus, mint „elvárt, követendő” stílus, a népi írók által hagyományozott tudományos, szociografikus háttér és a felfedező-bemutató attitűd. Műveit nem csupán a fikció szervezi, hanem az egzakt szociográfiai megfigyelései, tapasztalatai, amelyek autentikusan ábrázolják a parasztság szenvedését, dilemmáit, helyzetét. Galgóczi újít a parasztábrázoláson: a történelmi-társadalmi igényekhez viszonyítva, valóban ábrázolja őket, nem idealizál, parasztjait elsősorban emberként ábrázolja, akiknek személyisége nem csupán a föld, a zárt, szakrális közösség köré épül, hanem húsvér, érző lelkek magánéleti gondokkal, politikai megbélyegzéssel, érzésekkel. Életművében önmagát is keresi, műveiben fel-fel bukkan személyisége, ahol alternatív sorsokat tud magának megteremteni, feloldani szorongásait, bemutatni kérdéseit.

Zárásként idézném a dolgozat címét: „Nehéz hetek krónikása”. A nehéz hetek a *Pókháló* egyik kulcsmondata, amely teljes egészében úgy hangzik: „Ez a hét még nehéz lesz.”¹³⁵ Valóban. Galgóczi nehéz hetek, évek, évtizedek emlékét őrizte és jegyezte le krónikásként, akár riportok, akár szépirodalom formájában, de a valóság talaján, keresve az igazságot, segíteni akar tipikus karakterein vagy éppen megkegyelmezni. A regényben a mondat után ez következik: „Aztán a jövő héten kicsit fellelégezhetünk.”¹³⁶ Galgóczi nem élte meg azt a „jövő hetet”, amikor nehéz hetekről már teljes nyíltsággal lehet beszélni. Bár a nyolcvanas években igen bátran kezdett tabukat dönteni regényeivel. A társadalom szolgálatába ma is kellenek ilyen írók, kellenek a szociografikus művek.

¹³⁴ Galgóczi 1970. 16.

¹³⁵ Galgóczi 1972. 173. Egy későbbi, 1981-es, a kisregényeit egybegyűjtő kötet címe ez lett.

¹³⁶ Galgóczi 1972. 173.

Irodalomjegyzék

- Balogh-Jakab 1978 Balogh Sándor-Jakab Sándor: *A magyar népi demokrácia története 1944-1962*. Budapest, Kossuth. 1978.
- Bartha 2013 Bartha Ákos: Közelítések a szociográfia fogalmához. *Forrás*. 2013/5. 92–100.
- Béládi 1981 Béládi Miklós: *A magyar irodalom története 1945-1975 I. Irodalmi élet és irodalomkritika*. Budapest, Akadémiai. 1981.
- Béládi-Rónay 1990 Béládi Miklós-Rónay László: *A magyar irodalom története 1945-1975 III. A próza I*. Budapest, Akadémiai. 1990.
- Berkovits 1975 Berkovits György: Változatok a szociográfiára. *Valóság*. 1975/5. 46–61.
- Bertha 1977 Bertha Bulcsu: Interjú Galgóczi Erzsébettel. *Jelenkor*, 1977/3. 208–217.
- Borgos 2016 Borgos Anna: „A házaseletet férje mellett megszokta vagy legalábbis eltűri, de néha még élvezi is” A leszbikusság képei a Kádár-korszak pszichiátriai irodalmában. *Korall*. 2016. 17. évf. 66. sz. 73–99.
- Böhm 2022 Böhm Gábor: Az irodalmi szociográfia mint Pusztaszabolcs (vagy Rákosrendező). *Literatura*. 2022/1. 17–25.
- Casas 2020 Casas, Ana: Hibrid szövegek, bizonytalan recepció: az autofikció pragmatikája és műfajisága. *Filológiai Közlöny*. 2020/2. 64–78.
- Csák 1961 Csák Gyula: Milyen ember Sándor? *Élet és Irodalom*. 1961/48. 5.
- Darvas 1961 Darvas József: Hozzászólás egy vitához. *Élet és Irodalom*. 1961/46. 3.
- Fábry 1965 Fábry Zoltán: Valóságirodalom. In: Köpeczi Béla (szerk.): *A szocialista realizmus II*. Budapest, Gondolat. 1970. 437–438.

Földes 1973	Földes Anna: Regényhős – novellában. <i>Élet és Irodalom</i> . 1972/17. 10.
Gaál 1937	Gaál Gábor: A mai magyar szociográfiáról. <i>Korunk</i> . 1937/5. 406–410.
Galgóczi 1953	Galgóczi Erzsébet: Gyomírtás. <i>Irodalmi Újság</i> . 1953/19. vagy In: Uő: <i>Nádtetős szocializmus</i> . 1970. Budapest, Szépirodalmi. 17–25.
Galgóczi 1963	Galgóczi Erzsébet: <i>Félúton</i> . Budapest, Magvető. 1963.
Galgóczi 1970	Galgóczi Erzsébet: <i>Nádtetős szocializmus</i> . Budapest, Szépirodalmi. 1970.
Galgóczi 1972	Galgóczi Erzsébet: <i>Pókháló</i> . Budapest, Szépirodalmi. 1972. vagy <i>Kortárs</i> . 1971/12. 1851–1884.
Galgóczi 1975	Galgóczi Erzsébet: <i>Bizonyíték nincs</i> . Budapest, Szépirodalmi. 1975. 5-54.
Galgóczi 1980	Galgóczi Erzsébet: <i>Törvényen kívül és belül</i> . Budapest, Szépirodalmi. 1980.
Galgóczi 1985	Galgóczi Erzsébet: Virág Dániel Erzsébet halálára. In: <i>Élet és Irodalom</i> , 1985/5. 8.
Galgóczi 1988	Galgóczi Erzsébet: <i>A törvény szövedéke</i> . Budapest, Szépirodalmi. 1988.
Galgóczi 1999	Galgóczi Erzsébet: <i>Mama öltözik. Válogatott elbeszélések</i> . Budapest, Osiris. 1999.
Galgóczi 2010	Galgóczi Károlyné: <i>Az író faluja Ménfőcsanak</i> . Győr, Ménfőcsanaki Petőfi Sándor Általános Művelődési Központ. 2010.
Galgóczi 2020	Galgóczi Erzsébet: <i>Kegyetlen sugarak</i> . Petőfi Irodalmi Múzeum. 2020. Link: https://reader.dia.hu/document/Galgoczi_Erzsebet-Kegyetlen_sugarak-33883 Hozzáférés dátuma: 2024. 09. 26.

- Gerő 1961 Gerő János: Szabálytalan hozzászólás. *Élet és Irodalom*. 1961/49. 3.
- Gülch 2000 Gülch Csaba: Az alku nélküli élet. Tíz tétel Galgóczi Erzsébetről. *Műhely* 2000/5. 29–32.
- Kalmár 1998 Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest, Magvető. 1998.
- Katona 1961 Katona Éva: *Galgóczi Erzsébet: Félúton. Kortárs*. 1961/11. 776–778.
- Kiss 1962 Kiss Lajos: Paraszti múlt – paraszti jelen. *Élet és Irodalom*. 1962/1. 3.
- Kovács 1969 Kovács Sándor Iván: Galgóczi Erzsébet. *Tiszatáj*. 1969/ 9. 847–854.
- Laxness 1955 Laxness, Halldór: *Független emberek*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó. 1955.
- Lejeune 2003a Lejeune, Philippe: Az önéletrajzi paktum. In: Z. Varga Zoltán (szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*. Budapest, L'Harmattan. 2003. 17–46.
- Lejeune 2003b Lejeune, Philippe: Gide és az önéletrajzi tér. In: Z. Varga Zoltán (szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*. Budapest, L'Harmattan. 2003. 47–75.
- Lukács 1949 Lukács György: Bíráló és önbíró. In: Köpeczi Béla (szerk.): *A szocialista realizmus II*. Budapest, Gondolat. 1970. 308–318.
- Lukács 1975 Lukács György: Riport vagy ábrázolás? In: Lukács György: *A művészet és az objektív igazság*. Budapest, Magvető. 1975. 73–110.
- Makk 1982 Makk Károly: *Egymásra nézve*. Mafilm, Budapest. 1982.
- Markó 2003 Markó László: Tóth Dezső. In: Markó László-Burucs Kornélia-Balogh Margit-Hay Diána (szerzők): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 III. kötet*. Budapest, MTA Társadalomkutatóközpont – Tudománytár. 2003. 1315.

Márkus 1946	Márkus István: Az új falukutatók problémái. <i>Valóság</i> . 1946/6-9. 51–60.
Mocsár 1962	Mocsár Gábor: Jelenség, téma, költőiség. <i>Élet és Irodalom</i> . 1962/5. 5.
Nádas 2010	Nádas Péter: <i>Galgóczi brutális hazája</i> . Petőfi Irodalmi Múzeum. Link: http://resolver.pim.hu/dia/Nadas_Peter-Kritikak-nadas00059 Hozzáférés dátuma: 2024. 09. 25.
Nagy 1962	Nagy Sándor: „Korszakhatár” és parasztábrázolás. <i>Élet és Irodalom</i> . 1962/2. 3.
Pomogáts 1982	Pomogáts Béla: <i>Az újabb magyar irodalom 1945-1981</i> . Budapest, Gondolat. 1982.
Pomogáts 1987	Pomogáts Béla: A valóság írója. Vázlat Galgóczi Erzsébetéről. In: <i>Műhely</i> . 1987/6. 32–35.
Révai 1948	Révai József: <i>Marxizmus, népiesség, magyarság</i> . Budapest, Szikra. 1948.
Sánta 1986	Sánta Ferenc: <i>Húsz óra</i> . Budapest, Magvető. 1986.
Sükösd 1956	Sükösd Mihály: A Nobel-díjas Laxness és a „Független emberek” <i>Új Hang</i> . 1956/1. 56–60.
Szili 1984	Szili József: Irodalom és szociográfia: szociográfiai irányzatok és formák az irodalomban. <i>Literatura</i> . 1984. 11/1. 49–59.
Szolláth 2011	Szolláth Dávid: Galgóczi Erzsébet szerepdilemmái. In: Uő: <i>A kommunista aszketizmus esztétikája</i> . Budapest, Balassi. 2011. 160–190.
Takács 2016	Takács Judit: Homoszexuálisok listázása a 20. századi Magyarországon. <i>Korall</i> . 2016. 17. évf. 66. sz. 5–31.
Társadalmi Szemle 1965	A szocialista realizmusról. <i>Társadalmi Szemle</i> 1965/2. 30–60.

- Tatay 1961 Tatay Sándor: Parasztok és írók. *Élet és Irodalom*. 1961/51. 3–4.
- Tóth 1961 Tóth Dezső: A parasztábrázolás kérdései a mai szépprózáinkban. *Kortárs*. 1961/11. 749–758.
- Újhelyi 1978 Újhelyi János: Foglalkozása: dramaturg. In: Galgóczi Erzsébet – Mihályfi Imre: *A közös bűn*. Budapest, Magvető. 1978. 244–281.
- Valuch 2001 Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Budapest, Osiris. 2001.
- Veres 1961 Veres Péter: Parasztábrázolás. *Élet és Irodalom*. 1961/47. 3.
- Z. Varga 2020 Z. Varga Zoltán: Autofikció és önéletírás-kutatások Franciaországban. *Filológiai Közöny*. 2020/ 2. 5–25.

Dolgozat lezárásának időpontja: 2025. 01. 10.